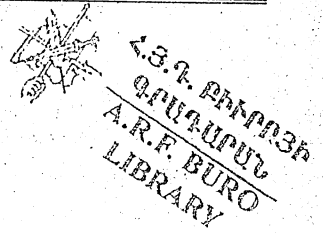

ԻՐՈՇՆԻԿ

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒՍԱԿ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

ՈՒՐ ԲԱՐՈՎ

Ապրիլ 10-ին Հայ գիւղացիները հաւաքաբար մի հանրագրութիւն ներկայացրին կուսակալ Նազըմ փաշային: Պահանջն այս է—կամ ապահովութիւն երկիրը մշակելու կամ ճանապարհ դուրս գաղթելու:

Ո՛ւր բարով, Հայ ժողովուրդ, դէպի Ռուսաստան, Պարսկաստան: Մենք խոստովանում ենք, որ դու աւերակների մէջ ես, մերկ, սովի ենթակայ, որ քեզ անինայ կոտորում են այժմ էլ գիւղում, քաղաքում և ճանապարհներին: Այս էլ պարզ է, որ բոլոր չարիքսարսափները հասցրեց մեր գլխին և դեռ հասցնում է հարեմի լակոտ սուլթանը իր գայլերի խմբերով: Սակայն գաղթելով մի՞թէ պիտի ազատուիս դու ամենևին ոչ: Երէկայ սխալն այսօր կրկնել՝ դա մահացու մեղք է: 1894 թ. Բուլանդից և Բասենից հազարաւոր մարդիկ գաղթեցին. ուստի հայերը նրանց տեղ, ապաստան տւին, կերակրեցին մէկ, հինգ, ութ ամիս հազարաւոր նւէրներ թափեցան, բայց գաղթականներն ազատեցան դրանով, ոչ, երբէք: Նախ, գաղթողներից կէսը թիւրքը, քիւրդը և սովը կոտորեց, իսկ Ռուսա-Հայաստան հասնողները սեփական հող, սեփական տուն չունէին, որով ամենքը փչացան, ցիրուցան եղան, թող որ, նենգաւոր, ստոր ռուս կառավարութիւնը իւր դաւերն էր լարում, ինչպէս և այժմ, մեր խեղճ եղբայրների առաջ: Գաղթող, դռնէ դուռ ընկնող ժողովրդի համար կեանք չկայ, սա բոլոր ազգերի մէջ փորձով ապացուցած մի փաստ է, ճշմարտութիւն:

Ժողովուրդ, դու թիւրքից խնդրում ես ապահովութիւն. սուլթանը որ մեննի, քեզ չի տայ այդ. մնում է քո երկրորդ պայմանը՝ գաղթել ո՛ւր բարով:

Մենք վշտերի մէջ խեղդւած, մոռանում ենք մի հանգամանք: Հայը կոտորեց, բայց չէ՞ որ նրա հետ քայքայեց և թիւրք կառավարութիւնը: Բռնապետը կորցրեց իւր բիւրաւոր ֆլահներին, ստրուկներին, մի ամբողջ երկիր չի մշակում այլևս, իսկ անտեսագիտութեան օրէնքն անողք է, ուր չկայ հողի մշակութիւն:

այնտեղ չկայ կեանք բոլորի համար: Աստարեալ անիշխանութիւն է տիրում զօրքերի, զօրապետների և բոլոր ծառայողների մէջ. դրամ, ամսական չկայ ոչ մի տեղ. իսկ ցնորւած սուլթան գիշեր, ցերեկ գոռում է. »Պարտք, պարտք վերցնել բիւրաւոր ոսկիներ«: Այդ երբէք չի ազատի նրան անկումից:

Եւ այժմ, այս հանգամանքների մէջ, Հայ եղբայր, դու ուզում ես գաղթե՞լ՝ փախչել մի այլ տեղ նոյնպէս մեռնելու համար, չէ՞ որ դա անարգ մահ է, մեռի՛ր սուրբ հողից վրայ:

Եւ այժմ, երբ գետերով արիւն թափելուց յետոյ Հայկական խնդրի լուծման ժամը զարկում է, երբ մի ամբողջ ազգի բաղդը պիտի որոշի լինել և չլինել. և՛ դու հայրենիքդ ուրանում, փախչում ես: Դատապարտելի՛ է այդ: Մի՞թէ մոռացար բռնապետի կախաղանները, բանտերի հազարաւոր շղթաների շառաջը, դու այդքան շուտ ուրացար դաշտում ընկած քաջ նահատակները... Դրանք՝ քո հարազատ զաւակներն են, յեղափոխութիւնը քեզնով եղաւ և քեզ համար, իսկ դու այս ճգնաժամին ո՛ւր բարով:

Ո՛հ, դու դաւաճանում ես հայրենիքդ, սուրբ գործը... Դու կը լինես դաւաճան, մի՛ գաղթիր:

ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԿՕՄԻՏԷ
(„ՈՒՈՒՅԻԿ ԹԵՐԹ“ № 4, 12 ապրիլ)

ՀԵՏԵՒԱՆՔԸ ԻՆՉ ԵՂԱՒ

Վաղոց է արդեօք, երբ սուլթանը անինայ կոտորածի և թալանի ենթարկելով հայաբնակ վայրերը, վերջնականապէս »ճնշւած« համարեց Հայ ժողովուրդը: Վաղոց է արդեօք, երբ Ցաճկահայաստանում կեանքը բոլորովին կաշկանդւել էր՝ երթևեկութիւնը ընդհատելը արհեստը դադարել, առևտուրը կանգ առել. երբ ապարէզը մնացել էր միայն զինւորներին, համադիականներին, որոնք բորենիների վոհմակների նման վխտում էին անթաղ դիակների, աւերակների, փլատակների մէջ և շարունակում իրենց գիշատիչ ճանկերով քրքրել:

ժողովրդի արևնաքամ կուրծքը: Վաղո՞ց է, երբ կառավարութիւնը ամեն մի կոտորածից յետոյ տօնում էր Հանդիսաւոր կերպով իր փայլուն յաղթանակը և զինւորական երաժշտութեան ձայնով խլացնում թշուառ որբացեալների դառը հեկեկանքը: Վաղո՞ց է, երբ սուլթանը և իր վսեմաշուք էֆէնտիները ներոնական հըրձանքով դիտում էին այս դժոխային պատկերը և սըրտի բերկրութեամբ մտածում, թէ արևնաքամ եղած, օրւայ պարուստի կարօտ հայ ժողովրդի բողբոջ ձայնը իսպառ մարեցաւ և թէ իրենք կարող են անվրդով կերպով անձնատուր լինել իրենց հարեմական շայտանքներին...

Վաղո՞ց է այս բոլորը...

Սակայն ի՞նչ եղաւ կոտորածի հետեանքը, արդարացան արդեօք սուլթանի իղձերը:

Աշխատաւոր տարրը կամ կոտորւել է, կամ նիւթականապէս քայքայուել՝ հարկ տուող չկայ, առևտուրը շատ պակասել է, երթևեկութիւնը դժւարացել՝ մաքս տուող չկայ: Գանձարանը դատարկ է: Թիւրքիայի սնանկութեան ժողովուրդը ակնյայտնի փաստ է, որի վրայ շեշտում է մինչև իսկ ուսուս « Новое Время » լրագիրը և անկեղծ կերպով (այս դէպքում հաւատում ենք նրա անկեղծութեան) ողբում բարեկամ Թիւրքիայի սնտեսական գրութիւնը: Ռոճիկ չեն ստանում ոչ միայն զինւորները և ստորին ծառայողները, այլև նրա բարձրաստիճան պաշտօնեաները: Վաղաժամ չէ՞ր կառավարութեան յաղթական տօնախմբութիւնը, երբ այսօր նա պէտք է զգում սահմաններն ամրացնելու, բայց չէ կարողանում միջոցների պակասութեան պատճառով վաղաժամ չէ՞ր պաշտօնեաների ցնծութիւնը, երբ այսօր իրենց շատ երջանիկ են համարում, եթէ յաջողում են հաւաքած հարկից վերցնել և պահել իրենց ռոճիկի մի մասը: Վաղաժամ չէ՞ր սուլթանի հրձանքը, երբ իր պալատի խոհարարները գործադուլ են անում ռոճիկ չստանալու համար...

Դարձեալ ի՞նչ հետեանք եղաւ:

Մի կողմը թողնելով պալատական զանազան ինտրիգաներ, որոնք գիշեր ցերեկ հանգստութիւն չեն տալիս Սուլթան-Համիդին և գուցէ հասցնեն նրան խելագարութեան աստիճանին, մենք հետեանք բուն կեանքի մէջ կատարուող երևոյթներին:

Մահմեդական տարրը, այդ տգիտութեան, անշարժութեան մէջ խորասուզած տարրը ուժեղ կերպով ցնցեց: Նա սկսեց աւելի լաւ հասկանալ իր դրութիւնը, սկսեց աւելի համարձակ բողբոջել բռնապետութեան բռնազբօսիկ քայլերի դէմ: Վարնոյ տաճիկ հասարակութիւնը, նկատելով հայերի մէջ դաղթելու նշաններ, բողբոջով դիմեց կառավարութեան, պահանջելով ձեռք առնել հարկաւոր միջոցները, ապահովացնել հայերի դրութիւնը, որպէսզի նրանք չգաղթեն, որովհետև, աւելացնում են տաճիկները՝ «մենք առանց հա-

յերի չենք կարող ապրել»: Եւ մինչև այսօր Վանայ հարուստ վաճառական տաճիկ դասը օրինակ առնելով միւս քաղաքներից, ուր կոտորած է եղել, խոչընդոտ է հանդիսանում հայերի վրայ յարձակում գործելուն: Բայց մի հանգամանք, որ մեզ համար աւելի մխիթարական է, դա «Երիտասարդ Թիւրքիոյ» կուսակցութեան զօրեղանալը և լայնանալն է: Այդ կուսակցութիւնը, թէև դեռ ոչ յեղափոխական, ինչպէս մենք ենք հասկանում, արդէն ահագին քանակութեամբ հետևողներ է կարողանում ձեռք բերել վերջին ժամանակներս թէ թիւրքիայում և թէ արտասահմանում, իր երկու գլխաւոր օրգանների՝ «Միդան» և «Մէշվէրէթ»-ի միջոցով կատարի կոիւ է մղում Աբդուլ-Համիդի բռնակալութեան դէմ, ջերմ համակրանք է ցոյց տալիս հայերին և առաջարկում միացեալ ուժերով տանել ընդհանուր կռիւը:

Դարձեալ ի՞նչ հետեանք ունեցան կոտորածները: Երկրի միւս տարրերը, թէև հաշտ աչքով չէին նայում սուլթանի կառավարութեան վրայ, բայց չէին էլ բողբոջում: Իսկ հայկական կոտորածներն առիթ տւեցին կառավարութեան և դրանց մէջ ևս ընդհարումներ առաջանալուն: Ցնցել են ասորիները, և այժմ կառավարութեան աչքում նրանք նոյնն են, ինչ որ հայերը Տէրսիմի քրդերին ճնշելու համար դեռ սրանից մի երկու ամիս առաջ էր Շաքիրը ահագին զօրք պահանջում:

Ահա թէ ինչ նոր հանգամանքներ ստեղծեցան կոտորածից յետոյ, ինչ պատահաններ առաջացրեց սուլթանի ծրագիրը իրեն՝ սուլթանի համար: Տեսնենք այժմ, յաջողեց սուլթանին հասնել գոնէ իր անմիջական նպատակին. ընկճեցի՞ր արդեօք հայերը այդ սուկալի ջարդից յետոյ, մարեցա՞ւ նրանց ձայնը, յուսահատ եղան նրանք: — Ոչ, երբէք: Բոպէսպէս վհատած ժողովուրդը դարձեալ սկսեց կազդուրւել, հաւաքել իր ուժերը և առաջ տանել իր սկսած գործը: Յեղափոխական կազմակերպութիւնն աւելի ոյժ ստացաւ, աւելի լայնացաւ և աւելի մեծ հեղինակութիւն ձեռք բերեց: Նա մեծ յաջողութեամբ կարողանում է շարունակել «Դաշնակցութեան» սկսած կռիւը, որ նա վարում էր Շաքիրի Տաճկահայաստան ոտ գնելու օրից, այն է՝ թոյլ չտալ այդ ճիւղին ընդունել տալ իր անմիտ բարենորոգումները: Յեղափոխական կազմակերպութիւնը կարողանում է այս դժուար բոպէին խրատել, հաւատ ներշնչել հայ հասարակութեան այն թուլամորթ գասի մէջ, որը շարած իր անտանելի դրութիւնից, երազում է իր փրկութիւնը գաղթականութեան մէջ գտնել:

Հայ ժողովուրդը նորից ոտի կը կանգնի, թափ կը տայ իր ուսերը և բռնակալութեան դէմ կը հանի նորանոր յեղափոխական գնդեր, աւելի բազմաթիւ, աւելի կատարի և լցած վրէժնորական վեհ զգացումով:

Ահա այժմ նա ցոյց կը տայ, որ ինքն այն առասպելական վեշապն է, որի կտրտած գլուխների փոխանակ բուսնում են անընդհատ նորերը...

Այսպէս անսպասելի եղան կոտորածների հետեւանքները սուլթանի համար, և որքան նա աւելի առաջ գնայ իր վայրենի ընթացքի մէջ, այնքան աւելի կը բազմանան իր թշնամիների թիւը, այնքան աւելի կը կատաղեցնի և կը բորբոքի նրանց ընդդիմադրական ոգին: Սուլթանը պիտի ընկձի. դա անխուսափելի է:

Հայ ժողովուրդը ոտի կը կանգնի և այժմ նա միայնակ չէ. նրա հետ են երկրի միւս տարրերը. նրա հետ են և հեռու, Միջերկրական ծովում գտնուող քաղաքի կրէտացիք, որոնք յունական անկախութեան համար արեան դետեր են թափել, որոնք այդ անկախութիւնից յետոյ 3-4 անգամ նորից ապստամբել են, ամեն անգամ չարաչար ջարդուել, բայց և այնպէս յոյսները չեն կտրել և այսօր նորից գլուխ են բարձրացնում այդ անարգ լծից ազատելու: Գլուխ բարձրացնենք և մենք, հաւաքենք մեր բոլոր ուժերը.—սուլթանի կառավարութիւնը քայքայման մօտ է,—տանք մեր վերջին հարածը:

Ա Հ Ա Բ Ե Կ Ի Չ Ն Ե Ր Ի Կ Ռ Ի Ի Ը

(Ն Ա Մ Ա Կ Պ Ո Լ Ս Ի Ց)

16/28 ապրիլ 96 թ.

Պոլիս, այդ ահ ու սարսափի քաղաքը, ապրիլ 16-ին հաղիսատես եղաւ յեղափոխական նշանաւոր դէպքի մը սուլթանի լըրք կառավարութեան դէմ. այդ դէպքը եկաւ կրկին ցնցել պաշտպօզուկի մայրաքաղաքը և ապտակել ժողովոգին մեռելային թմրութիւնը: Նոյն օրը ժամը 8-ին «Դաշնակցութեան» ահաբեկիչները Ղալաթիա, Քարաքէօյի հրապարակին վրայ թիւրք ոստիկանութեան դէմ կատաղաբար կը կուէին ճիշտ հոն, ուր շաբաթ մը առաջ իրենց մէկ արիասիրտ ընկերը քաջութեան և յանդուգնութեան ապացոյց մը տւած էր:

Եղիս Շահպազի ծանօթ դէպքէն վերջը Քարաքէօյը ոստիկանական խիստ հսկողութեան տակ առնուած էր: Դաշնակցական ահաբեկիչներ այդ կողմերը միշտ ման կուզային ասոնցմէ մէկը երբ Եէնի-խանի—ուր Շահ-բազի գրասենեակը կը գտնուէր—սանդուխէն վեր կենէր, ոստիկան մը յանկարծ կասկածելով կուզէ բռնել և կեցնել կորիճ երիտասարդը իսկոյն աջով կը քաշէ առաջին ատրճանակը, բայց սուրի հարած մը կը թռցնէ զայն. այն ատեն կը քաշէ երկրորդը և գնդակի մէկ հարածով այդ յանդուգն ոստիկանին գանկը կը տարտնէ: Ընկերները կայծակի պէս կը հասնին, կուրծ ծաւալ կստանայ, ոստիկան և ժողովուրդ լեղապատառ խոյս կուտան ահաբեկիչներու վրէժխնդիր գնդակներուն առջևէն: Այդ խուճապի միջոցին մեր հերոսները հանդարտութեամբ Մոմհանէի ձամբան կը բռնեն: Արդէն

փողոցները դատարկւած, յոյներ իրենց սովորութեան համեմատ, խանութներու ծակերէն աթոռներ, գաւազաններ կը նետեն փախստականներուն առջև անոնց անցքը դժուարացնելու համար, սակայն մեր հերոսները կը պարտաւորին այդ ապիկարներուն պատասխանել ատրճանակով: Արջապէս տեսնելով, որ աւելի առաջ երթալ անհնար է՝ ետ կը դառնան. թիւրք բեռնակիր մը կուզէ բռնել զանոնք, այլ վիրաւոր կիյնայ: Դարձեալ Քարաքէօյ կուգան, ուր միշտ նոյն սարսափը կը տիրէր. ահաբեկիչներէն մին շարած կը հարկադրուի իր ընկերներէն բաժնուիլ և Խալեար-խանէն անցնելով կանհետանայ:

Չմշկածագցի Կարապետ առանձին հրապարակին վըրայ կը վազէ, քարամանցի յոյն մը անոր մօտեցած ետևէն պիտի բռնէր զայն, եթէ ատրճանակի գնդակ մը իսկոյն չը հեռացնէր այդ անպիտանը. գնդակը արձակող ահաբեկիչը կը միանայ Կարապետին: Սակայն Կարապետ հակառակ իր ընկերոջ թախանձանաց կը բաժնուի անկէ և գինետնի մը նկուղին մէջ կը բռնուի: Բռնուած է նաև թէքիրտագցի Ղևոն:

Ոստիկանը տեղն ու տեղը մեռած էր, իսկ մնացածները վիրաւորուած: Բուն սպանողները և վիրաւորողները ազատ են և կսպասեն պատեհ ժամուն:

Երբ ահաբեկիչները կը հեռանան, ժանդարմներ, ոստիկաններ, լրտեսներ, որոնք պահ մը առաջ շան պէս անյայտ անկիւններ ապաստանած էին, դուրս կելլեն և հոն տան գործաւորներու բահերն ու բրիչներն առնելով կը յարձակին այդ երկու ձերբակալուածներու վրայ և իրենց մոնկուլական բոլոր գազանութեանովը կսկսին ծեծել անխնայ, այնպէս որ երբ պահանջ հասած էին, հէք երիտասարդները արեան զանգաւածներ դարձած էին: Ժողովուրդը սարսափահար այդ հակամարդկային տեսարանին առջև, կակսի բողբոջի ձայն բարձրացնել ոստիկանութեան գազանութեան դէմ:

Այդ գիւցաղնական կուրծ խորունկ տպաւորութիւն գործեց հանրութեան մտքին վրայ, որ կը կարծէր թէ ոստիկանութեան անգթութեան շնորհիւ, յեղափոխականները այլևս գոյութիւն չունին: Յեղափոխական գործունէութիւնը ընդհանուր երկիւղ մը առաջ բերած է հասարակութեան վրայ, մանաւանդ հայ հարուստներու վրայ, որոնք կատարելապէս կը մտնէին այլևս իրենց կացութեան դժնդակութիւնը: Մեր հարուստները կը կարծէին թէ, կամ այնպէս կը ձևացնէին, հաւաքուած դրամները խաբեքաներու կամ ոստիկանութեան ձեռք կը հասնին, սակայն Քարաքէօյի դէպքը ազրուհեբրում մը եղաւ այդ սխալ և շահախնդիր կարծիքին, այլևս զգացումի տէր ամեն մարդ համոզուած է թէ՛ յեղափոխական գործին նւիրած լուսնի ժողովուրդը կըսպառազինէ իրեն վայրենի թշնամիին դէմ: Սակայն մեծամասնութիւնը այնքան անամօթ ու անխիղճ, այնքան ընչաբաղց է, որ կը նախընտրէ դաշոյնի հարւածի մը զօհ գնալ, քան թէ չնչին գումար մը նւիրել ազատութեան գործին, որ միակ փրկութեան առաջնորդն է բազմաչարչար հայ ժողովուրդին:

Այդ կարգի հարուստներուն կեանքը մեզի համար հիւբէի չափ նշանակութիւն չունի և ամենապզտիկ խղճի խայթ մը անգամ չի տանջեր մեզ, եթէ ամենքն ալ մէկ ջրով վերնան:

***

Պայտերական իրատէ մ'ելած էր տասն օրէն փախըստականները ձերբակալելու համար, սակայն ոստիկանները հայերու մօտենալէ կը վախնան: Տեղ-տեղ միայն ընչաքաղցուծենէ կամ անօթուծենէ մղած լրտեսներ քանի մը հայեր ձերբակալելով զանոնք լաւ մը կողոպտելէ ու քանի մ'օր պահելէ վերջ արձակած են: Տակաւին կարևոր ձերբակալութիւն մը եղած չէ: Կտի սուլթանին այս իրատէն ալ միւսներուն վրայ պիտի աւելնայ: Պատահական ձերբակալութիւններ կ'ընեն, կանարգեն, կը ծեծեն հայերը, այս ամենը անշուշտ օր մը իրենց պիտի դառնայ:

Առաջին անգամը չէ, որ «Դաշնակցութեան» ահաբեկիչները ոստիկանութեան հետ դժբախտ կունենան. ամեն ատեն յեղափոխական սուրբ անունը անաղարտ պահեցին այդ անձնուրաց հոգիները, միշտ դէմ դրին և կուեցան: Անոնց ցցուցած անվեհեր յանդիմութիւնը պաշտելի է:

Որքան կառավարութիւնը ինկած կը կարծէ հայութիւնը, նոյնքան նա կը բարձրանայ, թիւր ու հարստութիւնը կը պակսին հեռոջհեռէ, բայց հասարակ ժողովուրդին մէջ կը խմորւի բարոյական այնպիսի ոյժ մը, որ ահարկու կը դառնայ: Ներկայ հայկական կեանքը կը ծնի այնպիսի անձնաւորութիւն մը, որու դէմ շատ անգոր են պոռնիկ ոստիկանութեան բոլոր միջոցները: Հայութիւնը յեղափոխութեան մարմնացումը կը ներկայացնէ այսօր:

Ամեն մարդ կարծես ակամայ, զօրաւոր հոսանքէ մը մղեալ, կուզէ նետուիլ յեղափոխական կրկէսին մէջ: Բանտ, տանջանք ու քրտոր մեր յաջողութեան կը նըպաստեն, վերջին կոտորածները աւելի արմատացուցին հայերուն մէջ յեղափոխական ոգին: Այլևս մահը դառն չէրևիր մեզի, կախաղանին վրայ արհամարանքով կը նայինք:

Ձերբակալութեանց վերջին զբաղմունքը վայրկենապէս ընդհատել տւած է մեր պատրիարքին հրաժարեցման խնդիրը: Այդ խնդրով ամենէն աւելի զբաղողն է հիմա Բերայի կառավարիչը, որ կը յուսայ Նըրջի մէջ առանձին տեղ մը գրաւել ինչպէս ոստիկանութեան նախարարը և Պեշեկթաշի Հասան փաշան: Այդ մարդուն կարծիքն է թէ քանի որ կարելի չեղաւ պատրիարքը հրաժարեցնել, պէտք է հրաժարեցնել ժողովականները և այդպէս կարելի կըլլայ բոլորովն ուժասպառ ընել աննկուն պատրիարքը: Բերայի կառավարիչը գտած է կըսուի երես հաւատարիմ հայեր ու անոնց բերնովը ջանադիր է շնջել ժողովականներուն որ, կծիկէն քալած չլանի պէս, մէկիկ մէկիկ քաշին:

Չենք կարծեր որ մեր ժողովականներն այնչափ վատօղի ըլլան և թոյլ տան, որ Բերայի կառավարիչ մը իր շահերուն թելադրութեամբը, յաղթանակ տանի պատրիարքարանի դէմ:

ԿՈՏՈՐԱԾՆԵՐԻՅ ՅԵՏՈՅ
ԱՐՇԱԽԱՆ ԳԻՒՂԻ ԿՈՒԻԸ
(Ն Ա Մ Ա Կ Կ Ա Ր Ի Ն Ի Ց)

15/27 ապրիլ 96 թ.

«Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւնը» կոտորածի ժամանակ թէ զէնքերով և թէ հայդուկային խմբերով կարելի եղած սահմանի մէջ օգնելով մեր անզէն և անպաշտպան ժողովուրդին պաշտպանեց զայն ընդհանուր աղէտի դէմ և անգամ մը ևս գործնականապէս ցցց տուաւ, որ ինքն է հարազատ զաւակ տանջող ժողովուրդին, հաւատարիմ իր վսեմ կոչման և հեռի զանազան դձուց և փառասիրական ձգտումներէ: Արշաւանի և Բասենի մի քանի գիւղերուն մշած հերոսական կռիւր և անոնց անսպասելի ազատումը փայլուն փաստեր են:

Մակայն «Դաշնակցութիւնը» այս չափով չբաւարանացաւ: Մինչ ամեն ոք աղէտին սարսափին ներքեւ չէր համարձակէր դուրս գալ բուններէն, դաշնակցականները արհամարհելով ամեն վտանգ, մէկ կողմէ զօհերու դիակները կը հաւաքէին, միւս կողմէ նօթութեան տուայտանաց տակ հեծող թշուառներու արցունքները կը սրբէին: Կոտորածի և թալանի արդիւնք եղող անդործութիւնը երբ ժողովուրդը սովամահ ընել կսպանուար, «Դաշնակցութիւնը» իւր դրամական նպաստներով օգնութեան կը հասնէր անոր: Մինչ անդին վատահոգի հարուստները անձնասիրութեան ամենագարշելի պատկերը կը ներկայացնէին: Այդ վատ արարածները իրենց կաշիէն վախնալով՝ հարիւրաւոր զօհերու սուրբ յիշատակին հանդէպ և այնչափ այրիացածներու և որբացածներու լաց ու կոծին անհոյժ, նետուեցան իրենց դահճին գիրկը և առանց խղճահարութեան ստորագրեցին շնորհակալութեան հեռագիր մը և «Մազպաթա» մը, որով յանցաւոր կը հանէին հայ ժողովուրդը: Չեմ կարող առանց ամօթի յայտնել, որ այդ վատերուն ընկերացան և քահանաներ, որոնք մինչդեռ իբրև կրօնի պաշտօնեայ, ճշմարտութեան համար խաչուի կը քարոզեն: Բայց այլևս ժողովուրդը անոնց արժանիքն ալ հասկացած է:

Բայց այդ վատ դասակարգին ընթացքը որչափ որ զմեզ զարմացնելու բնոյթ չունի, այնչափ ալ հեռի է որ և է նշանակութիւն ունենալէ: Այդ դասակարգի շահերը արդէն և ոչ մի ժամանակ կարող են հաշուել այն պայմաններուն հետ, զորս կը պահանջեն արևտեսապէս նեղող ժողովուրդին շահերը: Եւ եթէ կոտորածէն առաջ հարուստը յեղափոխականներու ոտքերուն տակ կը սողար, այդ տիրող հանգամանքներուն հետևանքն էր, ու երբ կոտորածները ստեղծեցին իրեն նպաստաւոր պայմաններ, նա փութաց վերսկսել իր նախկին դերը:

Մակայն թող նա վատահի այդ կարճատև, խաբուսիկ երևոյթներուն, իսկ մենք հաւատացած ենք, որ ժողովուրդական իրաւունքի դատը պիտի յաղթանակէ և այդ դասակարգը պիտի ընկնի իր կեղեքումներով ձեռք բերած բարձունքէն ու պիտի փուլի ժողովուրդին ոտքի:

րուն տակ: Եւ արդէն այդ տեսակէտէն մղած քաղաքիս «Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան» Վեդրոնական Կոմիտէն «Թուուցիկ թերթեր» տարածեց ժողովրդին մէջ և բացատրելով տիրող յանգամանքներու խտուրտները և նշանակութիւնը, հորդորեց չվճարել և հաստատ հաւատք ունենալ մեր դատի յաղթանակին: Այդ «Թուուցիկները» ունեցան իրենց բարերար ազդեցութիւնը՝ գաղթականութեան հոսանքին առջև աստիճան մը առնելով և վճատած ժողովրդի սրտին մէջ յուսոյ կայծ մը արծարծելով:

Իսկ ինչ կրնէ կառավարութիւնը, դա արդէն յայտնի է նա իր սովորական աչքակապութիւնը ու խեղդատակութիւնը կը շարունակէ, այսինքն երկիրը բարեկարգելու գործով կը զբաղի: Մի քանի հայերու փոխի և ժանտարմի պաշտօն տւած է, որոնք չորս ամիսէ ի վեր նոյն իսկ կէս ամսաթոշակ ստացած չըլինելով՝ իրենց պաշտօնական զգեստներն ալ իրենց դրամով պատրաստել տւած են: Այնչառ ուշագրաւ երևոյթ մըն է նաև հայ ժանդարմներու ձեռքը հրացան (անշուշտ փչացած) տեսնել առանց փամփուշտի: Հայ ժանդարմները ընկերակցութեամբ թիւրքերու կը շրջին շուկաները և փողոցները, քաղաքին բարեկարգութեան հսկելու պաշտօնով, թիւրք ժանդարմները հրացաններու հետ ունին և փամփուշտ, իսկ հայերը միմիայն հրացան: Ահա թէ ինչ է բարեկարգութիւնը սուլթանի կառավարութեան ըմբռնած եղանակով: Անկեղծ գոհանակութեամբ կարձանագրեմ, որ հայ ժողովուրդը խիստ ատելութեամբ կը վերաբերի գէպի այդ հայ պաշտօնեաները:

***

Թիւրք խուժանը Կարնոյ դաշտի գրեթէ ամբողջ հայ գիւղերը կողոպտելէ վերջ, մեծ բազմութեամբ, որուն թիւը կը հասնէր մօտ 3000-ի, յարձակեցաւ Արշաւան, գիւղի վրայ: Այդ գիւղի մեջ «Դաշնակցութիւնը» ունէր արդէն իր կազմակերպութիւնը և տեղական հայդուկային խումբը իր միջոցներով կարգին զինած: Գորա կանխապէս նախատեսելով սպառնացող վտանգը, նախապէս գիւղին շուրջը իրենց համար լաւ դիրքեր պատրաստած՝ գիշեր ցերեկ կը հսկէին և յարձակումին կսպասէին: Յարձակումը կսկսի ամեն կողմէ, իսկ մեր քաջերը ամենայն անվեհերութեամբ դնդակներ կը տեղան թշնամիին գլխին: Թշնամին սարսափահար կը փախչի, բայց բազմապատկելով իր ուժը, կատաղի յարձակում մը ևս կը գործէ, սակայն դարձեալ չարաչար պարտուած ետ կը փախչի: Այսպէս նա հինգ անգամ, հետզհետէ աւելցնելով իր ուժը, կարշաւէ գիւղին վրայ, բայց մեր անվեհեր հայդուկներուն գընդակները միշտ փախուստ կը դարձնեն զայն սարսափահար: Յարձակումին առաջին վայրկեանին քէհեաները կառաջարկեն անձնատուր ընել, դուցէ ասով կեանքերուն խնայեն, բայց մեր քաջերը կատաղած կը պատասխանեն. «Աստեր, սպասեցէք մենք մեռնենք, յետոյ դուր անձնատուր կըլէք, ցորչափ կենդանի ենք, այդ ցածութիւնը ընել երբէք յանձն չենք առնել և ոչ ալ կը թողունք, որ ուրիշներն ընեն»: Ահա այսպէս Արշաւան գիւղը քաջութեամբ պաշտպանեց ինքզինքը ի նախատինս լէշակեր սուլթանի կառավարութեան: Այս գիւղի ազատումովը ազատեցան Հինձի,

Թփանձ, Մուտուրկա և Սուրբ-Ջերմուկ գիւղերը, որոնք կը գտնուին այնպիսի դիրքի մը վրայ, որ զանոնք կողոպտելու համար պայման է նախ Արշաւան գիւղը իբրև արգելք բառնալ մէջտեղէ:

Կառավարութիւնը չկրցաւ տանել այս գիւղի ազատումը, նա անմիջապէս այդ գիւղը աւերելու նոր միտք մը յղացաւ: Այդ դէպքերէն մի քանի օր վերջ նա պաշտօնեաներ ուղարկեց այն տեղ, որոնք կանչելով քէհեաները և երիտասարդները, զանազան սպանաւորներ իրենց պահանջներ իրենց յանձնել զէնքերը: Առաջինները ամենայն վատութեամբ կը յանձնեն իրենց սեփական զէնքերը, իսկ վերջինները կընդդիմանան մինչև վերջ հակառակ իրենց տրուած դժոխային չարչարանքներուն: Այս երիտասարդներէն հինգը և մէկ ծերունի քահանայ ձերբակալուելով ու քաղաք բերուելով կը բանտարկուեն, սակայն դարձեալ երիտասարդութիւնը անդրգուշի կը մնայ, մասնաւոր երբ կը կարգայ այն «Թուուցիկ թերթը», որով Վեդրոնական Կոմիտէն հրաւեր կը կարգար այդ գիւղի երիտասարդներուն դիմադրել մինչև վերջ, հակառակ պարագայի մէջ իրենց զէնքերով դուրս գալ գիւղէն և միանալ Դաշնակցութեան միւս հայդուկային խմբերուն: Կառավարութիւնը տեսնելով անոնց յամառութիւնը և գուցէ խնդիրը չծանրացնելու համար, ազատ արձակեց յիշեալ բանտարկեալները և ետ կեցաւ իր չար դիտումէն:

Կառավարութեան հրամանաւ կոտորածէն 2-3 ամիս վերջ հարկահանները կերթան գիւղերը: Թալանուած գիւղերէն դատարկաձեռն կը վերադառնան, իսկ Արշաւան գիւղէն կը գանձեն 100 ոսկի: Պաշտօնեաները լսելով հարկերու գանձումը, չափազանց կուրախանան թէ, այլևս իրենց ամսականները կը վճարուին: Բայց ինչ յուսախաբութիւն, երբ կը լսեն, որ մինակ Արշաւանէն 100 լիւրա գանձուած է, ու այն ատեն կատաղած անէճքներ կը տեղան սուլթանի գլխին և կը դիտեն թէ, եթէ այս դազանութիւնները չպատահէին, ամեն գիւղէ հարկւրական լիւրա կը գանձուէին և մեր թոշակները կը վճարուէին: Այս իրողութիւնը կարող է հաստատել այն փաստը թէ, սուլթանը իր գազանութիւններով ոչ թէ Հայկական հարցը կը մեղցնէ, այլ երկիրը աղքատութեան մատնելով և թիւրք տարրը ևս իր դէմ լարելով՝ իր գահին կործանումը կը փութացնէ:

Ն Ա Մ Ա Կ Վ Ա Ն Ի Յ

21/2 ապրիլ 96 թ

Մարտ 18-ից մէկէն սկսեց աշնան մեծ եղեռնագործութիւնը նոյն խտուրտեամբ և նոյն հարէմի լակոտի հրամանով: Մարտ 18-ից մինչև 20-ը քիւրդերը ջորքի և ոստիկանների տրամադրութեան տակ պաշարեցին և զարկեցին հետևեալ տեղերը. Սարա գիւղաքաղաքը (բոլորն ասորի), որի մօտ մեր մեծ կռիւն եղաւ: Ասորիները դիմադրում են: Մեկըքի ընտանիքից 3 հոգի սպանուած և մի հոգի վիրաւորուած են: Ոսկերակ սպանուած են 13 հայ, 5 վիրաւոր: Գարման գիւղից գոյժը հասնելուն պէս Վասպուրականի «Հայ Յեղա-

փոխական Դաշնակցութեան՝ Կեդրոնական Կոմիտէն մի Տայրուկային խումբ ղրկեց օգնութեան: Նախ քան խմբի հասնելը, եկեղեցին պաշարելով, 6 հոգի և 1 քահանայ գնդակահար են լինում: Թափուցաւ և կառավարական զօրքը նոյն տեղը: Դրսէ դուրս լսում ենք, թէ մեր խմբի և զօրքի մէջ մեծ ընդհարում է տեղի ունեցած: Հաւշեսար (ասորի) 4 հոգի նպանած են:

Մի Տայ երիտասարդ Այգեստանի եղբրքին թիւրքերը խողտողել են:

Այսօր լուր հասաւ թէ պաշարած է Կլշա գիւղը:

Այս սարսափները մէջ լիբը նոր Աստիկան-հիւպատոսը ընկած է քաղաքում ապաստանած խեղճ գիւղացիների ետևից և ապահովութիւն խոստանալով բռնի ուզում է գաւառ քշել:

Սուլթանական բարենորոգիչ յանձնաժողովը ուզում է յանկարծ հեռանալ Վանից, անշուշտ կոտորածի ծրագիրը կազմել վերջացրել են:

Դաշնակցութեան տէրրորիստ Սախսն գնդակի մի հարւածով գլորեց նոյն գիւղացի՝ Խսանց Օհաննէսին, վերջինս անգութ մատնիչ էր և շէխի նոյն գիւղի ահագին հողերը խլելու ժամանակ ամեն կերպ օգնեց թիւրքին: Ցէրրորիստը ազատ է:

* * *

17/30 մարտ 96 թ.

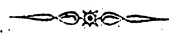
«Բարենորոգիչ Յանձնախումբը» երկու ամբողջ ամիս Վանում նստեց և ոչինչ չկարողացաւ անել: Որ կողմը դարձրին, իրենց կողմից առանց զոհի Տայերին ջարդելը չյաջողեցաւ: Վերջերս սկսեցին չափփել Այգեստանի փողոցները, այգիների տարածութիւնը, Տայերի բռնած դիրքը և մի յատակագիծ կազմելով՝ «Կարագաղ-միշասի» անւամբ, ղրկեցին Բարձր Դուռը: Բարենորոգիչները քաղաք նոր մտնելիս զարմացել էին ընդարձակ այգիների ու խիտ ծառերի համար և առաջարկել էին այդ բոլոր ծառերը կտրել:

Վալին և բարենորոգիչները սաստիկ գրգռւած են: Վալին հակառակ է կոտորածին. այդ պատճառով տեղական տաճիկները ատում են նրան, անւանելով նազարէթ Մուխսի:

Օրերս յանկարծակի սկսած կոտորածը, որի թիւր 45 հասաւ, առ այժմ դադարեց, իսկ անհատական սպանութիւնները մեծ յաջողութեամբ քաղաքում, ճանապարհներին, գիւղում և ամեն տեղ շարունակուում են: Ոչ ոք չի կարող յանդգնել ասելու՝ թէ մի ժամից յետոյ գլուխն իւր վրայ կը մնայ:

Անգլիական նոր հիւպատոսը շատ ցած դեր է կատարում դէպի Տայերը, նա բառի բուն նշանակութեամբ ոստիկան է:

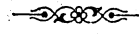
Ասպուրականի Դաշնակցութեան Կեդրոնական Կոմիտէի Տայրուկային խմբերը, որոնք ղրկւած էին մի քանի գիւղեր պաշտպանելու, մի մասը վերադարձաւ, նրանց մօտերին եղած գիւղերը չփնասեցին:

ԵԶԻԴՆԵՐԻ ԵՒ ԳՕՐԾՕԹ ԳԻՒՂԻ ԴԻՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մարտ 1-ին մի խումբ քիւրդեր յարձակում են

Շամշպղին գիւղի վրայ (30 տուն եղբի, 15 տուն հայ) գնդակի են կապում, սպառնալով, որ եթէ Տայերին իրենց չյանձնեն՝ բոլորին էլ պիտի կոտորեն: Բացի դրանցից նրանց մօտ ապաստանած էին և սրանց հաշուով ապրում էին մի քանի մերկ հայ ընտանիքներ, որոնք փախած էին զանազան գիւղերից աշնան կոտորածների ժամանակ: Եղիդների մէջ բաւական փամփուշտաւոր հրացան կայ, իսկոյն դուրս են թռչում և ամբողջ օրը դիմադրում համարիչներին: Գիշերը վրայ է հասնում. տեսնելով որ ուրիշ ձար չկայ, եղիդները նոյն գիշերը բոլոր Տայերին փախցնում են մօտակայ Գործօթ հայ գիւղը, որը թէ մեծ է և թէ լաւ պատրաստւած: Չանցաւ եօթն օր, քիւրդերը ահագին բազմութեամբ շրջապատեցին Գործօթը: Այդ գիւղը, ինչպէս ասինք, լաւ պատրաստւած էր: Միաժամանակ Վանից դուրս է գալիս «բարենորոգիչ յանձնախումբի» գլխաւորը (Ֆէրիկ) և Սարա գնալու պատրուակով, իր ճանապարհը ուղղում է դէպի Գործօթ: Վերջնական ճշգրիտ տեղեկութիւն դեռ չէ ստացւած: Այդքանը յայտնի է, որ արիւնահեղ դիմադրութիւն է եղել: Ֆէրիկը գործը տակն ու վրայ է արել: Ոմանք պատմում են, որ Ֆէրիկի գնալուց յետոյ Գործօթն յաղթուել է և ողբալի վիճակ ունի:

Ա Ս Ո Ր Ի Ն Ե Ր

6/18 փետրւար 96 թ.

Սարայի և Բողազ-Քեասանի արիւնահեղ կռիւներից յետոյ ոճրագործ կառավարութիւնը փոթորկի նման պայթեց ասորիների գլխին ևս: Աւերեց, աւերակեց Ասպուրականում գտնւած գրեթէ բոլոր գիւղերը: Նա կասկածում էր, թէ ասորիները յարած են հայ յեղափոխականներին և նոյն իսկ Սարայի կուռում նրանք հայրուկներին դիւրութիւններ տւած, մասնակցած են:

Նա ստնակոխ անել տւեց ամբողջ 12 ասորի գիւղեր, նահատակեց տասնեակ անմեղ մարդիկ: Մի օրւայ մէջ գրեթէ մեր վիճակակից ասորի եղբայրները մերկացան, մնացին առանց հացի, պաղ թոնրան վրայ իսկ դուրսը ցուրտ ձմեռ, սառնամանիք է: Կանանց բռնաբարեցին, ոչխար, տաւար, ցորեն ամեն բան սրբեցին ի բաց առեալ մի քանի գիւղեր, ուր դիմադրութեան պատճառով թալանը կիսով չափ եղաւ:

- Գիւղերի, աւանների և թալանի ցուցակը:
1. Ս ար ա. 80 տուն: Բոլոր հայ խանութներն աւարի առած, կիսով չափ թալանւած: Ասորոց Մէլիքի որ մի յայտնի, պատուաւոր մարդ է. բացակայութեան ժամանակ ամենախայտառակ կերպով թալանում են նրա ամբողջ գոյքը, թիւրք զօրապետի և գայմագամի հրամանով:
  2. Ա Ղ Ղ ա յ. 30 տուն, թալանւած, Շամաշա Մուշէլի տունը վառւած է:
  - Ս ա թ ի Բ ա կ. 30 տուն: Կիսով չափ թալանւած:
  4. Խ ա ո ա լ ի. 40 տուն: Ամբողջովին թալանւած:
  5. Փ ո Ղ ո Ն ի ս. Թալանւած և ուէսի եղբայր իւխաննան սպանւած:

կան ներողամտութիւնով՝ և շարժի: Երբ կառավարիչի, որ հայ քանի կրօնափոխները վերադարձին իրենց կրօնին, սուլթանական կառավարութիւնը և պատասխանէ թէ, եր երկրին մէջ կողմի ազատութիւնը ընդունած է և թէ կրօնափոխները ինքնուրոյն ընդգրկած են իրականական կրօնը, սակայն հրաման դրկած է նորէն, որպէսզի քրիստոնէութեան դառնան:

***

Երբ սուլթանը Ռուսիոյ պէս պաշտօնաւոր մ' ունի ինչն է չէ կարող ընել: Ամեն քան ըրէ ու փակեց ջովս եկուր, կըսէ ցարի քանակութիւնը: Համեղը անասման երակտակիտութիւնով լեցած ղէպի եր քարերարք, թանկագին եւ հազագին ընծաներով կը վարձատրէ ցարը, ցարուհին, Լուսնուլը, ասոր քրոջ առնիկները, թունները եւայն եւայն: Սուլթանը երկիրը կը թալանէ ցարերու, ցարուհիներու եւ անոնց գերաստաններու կըրծքերը եւ պարանոցները զարդարելու համար: Յարին թագադրութեան ստիժի հազարաւոր ոսկիի արժողութիւնով զոնարներ ու պատանշաններ ու զարկեցան նորէն: Սա կը յեռնէ գեղեցիկ զուգադիպութիւն մը:-- Սուլթան Մահմուտ Բ. վճռած ըլլալով Բիւզանդոնի կայսրութեան վերջ տալ, սկսաւ ահագին պատրաստութիւններ տեսնել եւ Ղոսիոյ ի ներդրական ակին վրայ Ռուսիայի քերտերը կը կառուցանէր: Յենաց վերջին կայսրը սարսփաւար էր ահուկ թշնամիին փառասիրութենէն: Եւ անոր վերական յիտաւորութենէն, մեծագին ընծաներ կը դրկէր անոր, որպէսզի սիրաշահի եւ դառնեցնել տայ բերդերու կառուցումը, որոնք կապանային եր գահին: Բարեմիտ սուլթանը քմիծաղով մը կընդունէր այդ թանկագին նւերները, կը խմէր Կոստանդնուսի դրկած պատական զինին եւ միանգամայն խստի կը պատուիրէր իրզորձարներուն, որ չուտով լնցնեն բերդերը:

Նիկոլայն խերը տեսնէ այդ արհնտա ընծաներուն:

Թ Ի Ո Ի Յ Ի Կ Թ Ե Ր Թ

№ 3 Հ. Յ. Դ Ա Շ Ն Ա Կ Յ Ո Ի Թ Ե Ա Ն № 3
 25 Մարտ 96 Վ Ա Ս Պ Ո Ի Ր Ա Կ Ա Ն Ի 25 Մարտ 96
 Կ Ե Ի Ր Ո Ն Ա Կ Ա Ն Կ Օ Մ Ի Տ Ե Ի

Դ Ա Ր Ձ Ե Ա Լ

Դաշնակցութեան Վասպուրականի Կեդրոնական Կօմիտէն N: 2 («Թուրքիկ թերթով») յայտնեց իր կարծիքը սուլթանական Յանձնաժողովի մասին:

Մենք շատ ուրախ ենք, որ ժողովուրդը երբէք տրամադրութիւն չի ցոյց տալիս խարդախ, կեղծ բարեմորդութեններին ժողովուրդը չի ծախում անարդ կերպով իր բերաւոր նահատակներին յիշատակը, նրանց ձգտումները: Այ՛ո, դա ուրախայի, միտիթարական է:

Սակայն մի կաստա, դասակարգ կայ. դա աւելի լիտի է, քան տաճիկ կառավարութիւնը, դա միշտ դաւաճանել է մեր շահերը եւ այսօր անամօթարար լիզում է թիւրքի մեր թշնամու ոտները ու մտնում նրա թեւերի տակ:

Ահա այդ դասակարգը քաջ սաւով իր ետեւից մի քանի միամիտներ՝ յանդգնում է ներկայանալ ժողովրդի կողմից իբր լիազօր եւ ընդունել բարեմորդութենների խայտառակ փշրանքները:

Ի՞նչ, ծախե՞լ ամբողջ ժողովրդի թափած արիւնը, կոխտե՞լ ամեն սրբութիւն... Իարձեալ դիմում ենք գրանց խիստ կերպով եւ առաջարկում զգոյշ կենալ, եւ քաշել այդ կեղեքոտ ձեռնարկից, Ով էլ լինին դրանք, յեղափոխական սուրբ միշտ պատրաստ է շուշուրալ այդպիսիների դիմին: Սուրբ վրէժ է կանչում:

***

Գ Ո Յ Ե Ն Ք Շ Ո Ի Կ Ա Ն

Քանի՜ կոտորածի տագնապներ անցուց Վանի շուկան եւ դեռ հայերը չխրատեցան, չզգուշացան: Կեդրոնական Կօմիտէն, Դաշնակցութեան միւս Կեդրոնական Կօմիտէն, ինչ պաշտօնապէս հասկցաւ որ՝ կառավարութիւնը գրեթէ ամեն տեղ ստոր, ցած կերպով խաբած եւ այնպէս սրի է քաշել ժողովրդին շուկաների մէջ: Օրինակ վերցնենք եւ զգուշանանք:

Հարուստները միշտ վատ օրինակ են տալիս ժողովրդին: Վերջին օրերս շուկան բանալու առիթը դրանք տեսցին: Չլսելով յեղափոխականների ձայնին, ժողովուրդը լեցում է շուկան եւ մի օր հազարաւոր առոյգ ու անգէն երիտասարդների դիակներ պիտի թափուին հոն. դրա միակ պատճառը կը լինեն հարուստները: Կոտորածի համար ամեն մի շոց պատրաստ է. թիւրքը իւր դաւադրութիւնները վազուց արդէն սարքած է. նա գնդապետի լցրեց Վան դորքով, թիւրք տները փակցրեց հայ թաղերից եւ այսօր հազարաւոր թշուա գիւղացիներ դուրս է քշում քաղաքից:

Լինենք զգոյշ, անիտի եւ պատրաստ. ու երբ սուլթանական հարածը պայթի մեր գլխին՝ դիմադրենք բռուն կերպով եւ յամառ: Ժողովուրդ, չվախնանք մահից, նա մահը վերածնում է նոր կեանքի:

Հայեր, չբանանք շուկան:

Ն Ի Ի Ր Տ Ի Ո Ւ Թ Ի Ն Ն Ե Ր Ո Ւ Յ Ա Ն Կ

Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան Կեդրոնական անդուկի մէջ ստացած են.

Կարողոս 50 օսմ. ոսկի, Փայլակ 15 օսմ. ոսկի, Ա. Խնձոր 33 օսմ. ոսկի և 8 Ֆրանս. ոսկի, Եռանդ 3 անգը ոսկի:

Մանաբոյի Հայ Հասարակութիւնից 4000 ղաւս:

Բլուր քաղաքէն.— Գրիգոր 108 դժ., Սիրուն 540 դժ., Սուր 540 դժ., Արծիւ 10 մէճիտ, Երկաթ 540 դժ., Յակոբ 216 դժ., Դաշոյն 10 մէճիտ, Սև-Լեւո 540 դժ., Մանուշակ 20 դժ., Զարմայր 10 մէճիտ, Բ. Ե. 100 մէճիտ, Հատու խ. 100 դժ., Լեկոն 110 դժ., Խաչոկ 50 մէճիտ, Շանթ 120 դժ., Ս. Եղբարք 54 դժ., Սաթեմիկ 5 դժ., Մկրտիչ 500 դժ., Սիմոն 20 դժ., Ընձղուկներ 120 դժ., Գայլ 500 դժ., Խորէն 216 դժ., Պողպատ 800 դժ.:

Հրամ.ք. 1 երկաթուղոյ բաժնետոմս, Կարիճ 20 դժ., Ն. Կ. 2700 դժ.,

Նորից խնդրում ենք հասցէն գրել պ ա Ր Ձ Ե Ա Ռ Ն Տ Հակառակ դիպածում մենք անկարող ենք լինում բաւարարութիւն տալ մեզ դիմողներին:

Հակառակ քանիցս արած մեր յայտարարութեան, շատերը շարունակում են ծրարի վրայ գրել երկու հասցէներն էլ. ուստի մենք ստիպւած ենք հանել Լօս դօնի հասցէն:

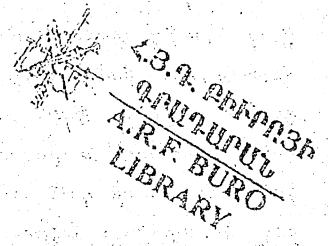
Դաշնակցութեան անձնութեան խնդրում է թղտակցութեան եւ ներատուութեան համար դիմել:

Armène-Gaspar, poste restante, Carouge (Suisse)

Վիեննա, Դաշնակցութեան ազատ տպարան:

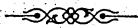
ԴՐՈՇՆԻԿ

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒՍԱԿ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

ՏԵՐՐՈՐԻՍՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Կ. ՊՈԼՍՈՒՄ

Մայիսի 16/28-ին, երեկոցեան ժամը 7-ին (ը. ե.).

Դաշնակցական անարևելիչները Գումգաբուռի բազմամբողի հրապարակին վրայ զնդակի հարւածով գետին տապալելին հռչակաւոր դաւաճան փոխաքօմիսէր Մ Ա Ր Գ Ս Ր Ը, Սարսափը եւ միանգամայն ուրախութիւնը ընդհանուր է: Ահաբեկիչները աղատ են:

Մարդարը Նազըմի աչքին լոյսն էր եւ Պոլսոյ լրտեսութեան ամենէն հզօր նեղուկը: Առաջին անգամ այս դարչեւիլն էր, որ կին լրտեսներ կազմելու գաղափարը յղացաւ եւ պործադրեց:

***

Մայիսի 27/8-ին, ժամը 7 1/2-ին (ը. ե.).

Դաշնակցական անարևելիչներէն մէկը, Գումգաբու սրբահարանի մը մէջ դաշունահար սպանեց վաղեմի լրտես Մայր եկեղեցիի լուսարար վանեցի Յ Ո Վ Հ Ա Ն Ն Է Ս Ը, որ 1890-էն ի վեր մատնիչի ստոր դերը կը կատարէր: Ուտիկանները վրայ կը համին, կսկսի կատաղի կոխ, ահաբեկիչը հերոսաբար կը մտնի նախապէս քանի մը լիտի ոտիկաններու կեանքը վերցնելէ յետոյ:

ՅԵՂԱՓՈՒՍԱԿԱՆ ԳԻՏԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Միշտ կոխ, միշտ սարսափ ու արհաւիրք, երբէք խաղաղութիւն: Տէրրօր ընդդէմ յեղափոխականների, տէրրօր ընդդէմ սուլթանի կառավարութեան:

Երբէք խաղաղութիւն, քանի դեռ կանգուն է Համիդ բռնաւորի արինաթաթախ գահը, քանի դեռ կանգուն է սուլթանական բարբարոս ըէթիմը, իր հաւատարիմ շուն լրտեսների անվերջ լէգէօններով, կեղտի եւ անբարոյականութեան մէջ նեխած գազան փաշաներով, գայմագամներով, փոխներով, զափթիաներով...

Միշտ հեռու եւ հեռու տարածում է յեղափոխութեան փրկարար հոսանքը, միշտ աւելի եւ աւելի հասունանում է ժողովրդի մէջ յեղափոխական եռանդը: Դրա հետ զուգակցաբար միշտ աւելի ու աւելի լարում է ձգնաժամը, սաստկանում է անտագօնիզմը երկու թշնամական բանակների մէջ: Երկունս էլ գործում են տենդային եռանդով մինը միւսին տապալելու գիտաւորութեամբ, երկունս էլ հաւասարապէս ոյժ են տալիս յեղափոխական մտքի զարգացման, մէկն ուղղակի, միւսն անուղղակի կերպով, մէկը գիտակցաբար, միւսն անգիտակցաբար:

Կար ժամանակ, երբ սուլթանը մտածում էր թեթեւ հարւածով մեռցնել հայկական յեղափոխութիւնը, խեղդել Հայկական խնդիրը, որ նոր էր մարմնանում, որ տակաւին իր խանձարուրի մէջ էր: Այդ այն ժամանակն էր, երբ չկար յեղափոխական կազմակերպութիւն, չկար յեղափոխական հանրային գիտակցութիւն, ասպարէզը անհատներին էր, իսկ անհատների դէմ թշնամին ունէր կախաղան, բանտեր ու քըստրավայրեր: Ամբօխը, բուն ժողովուրդը գրեթէ անտարբեր էր, հեռու գործօն մասնակցութիւնից: Զոհուում էին նրա զաւակները, իր աչքի առաջ կախաղան էին բարձրանում, մաշուում էին նրանք տարիներով մռայլ բանտերում, փայլուն անձնուրացութեամբ կրում էին անլուր, առասպելական տանջանքներ: Ժողովուրդը տեսնում էր այդ բոլորը եւ սակայն մնում էր, ընդհանուր առմամբ անշարժ, կրաւորական, սոսկ հանդիսատես:

Այն ժամանակից անցան տարիներ: Անհատները կատարեցին իրենց պատմական կոչումը, իջան բեմից: Նըրանք արտասանեցին մեր յեղափոխական պատմութեան „առաջին խօսքը“ եւ թողին վերջինը ժողովրդային ընդհանրութեան:

Անհատական շարժումները փոխեցին խմբական շարժումների, յեղափոխական ալիքը տարածեց կենդրոններից բովանդակ Հայաստանի ամենախուլ անկիւնները, վարակեց ամբողջ հայութիւնը, ծնունդ առաւ եւ մարմնացաւ յեղափոխական կազմակերպութիւնը:

Պատմական այդ ճակատագրական պրօցէսի ընթացքում բռնակալութիւնը կատարեց իր քստմնելի դերը: Նա գործադրեց իր յանցաւոր հայկործան քաղաքականութիւնը, սարսափ ու աւեր սփռեց Հայաստանի

վրայ: Համիդը կուգած մարդակերպ վագրը տարիներ ընթացքում խմեց Հայաստանի աշխու գաւակների յորգահոս արիւնը, հայ յեղափոխական շարժման դէմ հանեց սոսկալի խարազան, մի ինկվիզիցիա, որ ասիական բռնապետի դժնդակ երեւակայութիւնը միայն կարող է յորինել: Հայաստանը դարձրեց մշտական արհաւիրքների մի սրտաձմիկ թատրոն:

Սակայն ինչի՞ էր ձգտում և ի՞նչ վաստակեց: Բոլոր բարբարոսական միջոցներով հանդերձ ձգտելով բնաջինջ անել ազատութեան տենչանքները հայերի մէջ գոռոզ բռնապետել ոչ միայն հասաւ իր նպատակին, այլ տէրրորի ու սարսափի քաղաքականութեամբ որ աւուր ակելի ցնցեց ժողովրդին, ակելի ևս վառեց ապստամբական կրակը, անգիտակցաբար, հակառակ իր կամքին նա յեղափոխականացրեց մի ամբողջ ժողովուրդ և այդպիսով մի անգամ ևս պերճախօս կերպով ապացուցեց կլասիքական առածը՝ «հալածել—տարածել»: Սուլթան Համիդը տարիների ընթացքում մղեց օրհասական կռիւր հայ ժողովրդի ապստամբական ձգտումների դէմ, սակայն յեղափոխական իրականութիւնը և փաստերի լրգիկան համոզեցին նրան, որ իր ջանքերը ապարդիւն են, իր ցանկութիւնները ունայն պատրանքներ, նա համոզեց, որ ոչ կախաղանով, ոչ բանտերով ու արքորներով, ոչ էլ բանտային հրէշաւոր տանջանքներով անկարելի է ոչնչացնել յեղափոխութեան սոսկալի ուրւականը, որ ամեն լոպէ պոտոյ է գալիս նրա արիւնոտ գահի շուրջը և սպառնում է ջնջել նրա յանցաւոր գոյութիւնը:

Նա լափեց ժողովրդի անդրանիկ յեղափոխական գաւակներին, բայց նրանց ետեկց սոննկի պէս բուսան յեղափոխական ոյժերը, նա հեղինակեց հայկական նշանաւոր սարսափները, որոնք ամիսներ շարունակ սարսափեցնում էին քաղաքակիրթ աշխարհը, ակերակ երկրի փրկաակների տակ թաղւեցին տասնեակ հազարաւոր անմեղ հայեր... Բայց այդ բոլորը ապարդիւն էր. հայկական յեղափոխութիւնը կանգուն մնաց և իրօք նմանեց առասպելական Հիդրային: Նրա ամեն մի կարրւած գլխի տեղ երկունն են բուսնում, ամեն մի կաթիլ արիւնից նոր խրախոյս է յայտնում, ամեն մի օրւայ բանտարկութիւնից, ամեն մի կախաղանից նոր ոյժեր են բղխում, նոր ոգևորութիւն և յաղթութեան հպարտ ու զօրեղ գիտակցութիւն:

Այո, համարձակ կարելի է ասել, որ սուլթանի կառավարութիւնը իր խելացնոր ու տմարդի քաղաքականութեամբ տարիների ընթացքում եղաւ ամենախոշոր պրօպագանդիստը հայկական յեղափոխութեան:

Եւ այսօր, պատմական այս տխուր լոպէին, երբ մեկը կանգնած ենք դառն իրականութեան դիմաց, երբ մեր աչքերի առաջ փուլած է սգաւոր Հայաստանը իր բնին շէն, այժմ՝ ակերակ ու փլանակ դարձած գիւղերով, քաղաքներով, երբ հազարաւոր հայ նահատակների

թարմ գերեզմանները ամեն լոպէ յիշեցնում են դեռ մօտաւոր անցեալի ահեղ կատաստրօֆը,— յեղափոխական այդ տխուր ու անմխիթար իրականութեան առջև մեկը դարձեալ մխիթարւում ենք, խրախուսւում: Մենք խրախուսւում ենք նրանով, որ տասնեակ տարիների մեր բաղձանքներն իրագործւած ենք տեսնում; որ ունեք յեղափոխական գիտակցութեամբ տոգորւած մի ամբողջ ժողովուրդ, ունիք յեղափոխական մի մասսա, որ երեք այլևս, ոչ մի Հէրքիւլեսի առաջ չի խոնարհւի:

Անցան այն ժամանակները, երբ այդ մասսան սառնասիրտ կերպով հետևում էր իր հարազատ գաւակների յեղափոխական գործողութիւններին, երբ նա սոսկ համր ականատեսի դերն էր կատարում, առանց աջակցելու, առանց խրախուսելու: Այսօր խիստ տարբեր է պատկերը: Այսօր ինքը ժողովուրդն է գրաւել յեղափոխական ասպարէզը. նա է, որ կոտորում, կոտորում է, նա է, որ յեղափոխական խմբերին առաջնորդում է երկրի ներքը, ապաստան է տալիս, նա է, որ պատսպարում ու պաշտպանում է, քաջալերում ու թև է տալիս հայ հայրուկին, հայ տէրրորիստին:

Տեսէք, օրը ցերեկով Պոսի բազմապարզ փողոցներում դաշնակցական ահաբեկիչը հերոսաբար զարնում է մինը միւսի ետեկց բռնակալութեան պաշտպաններին, գնդակահար է անում, ի մեծ սարսափ կազմակերպւած լրտեսութեան, և վայրկենաբար անտեսանելի ուրւականի նրման աներևոյթանում է:

Տեսէք, Հայաստանի գաւառներում «Դաշնակցութեան» հայրուկային խմբերը մինը միւսի ետեկց հանդիսաւոր ու յաղթական արշաւանքներ են գործում, կուում են դիւցազնական արիւթեամբ, մէկը 10-ի, 20-ի, 30-ի դէմ սարսափ են ազգում թշնամիներին, ոգևորում են վհատւած սրտերը:

Հայ ժողովուրդ, հայ յեղափոխական: Տակաւին նոր է սկսում պատմական մեծ դրաման, շարունակենք ընթանալ այն արիւնոտ ճանապարհով, որ սբատմական անհրաժեշտութիւնը գծել է մեր առջև, շարունակենք կուել, թշնամին օրհասի մէջ է, դիմադրենք բոլոր ոյժով, բոլոր միջոցներով:

Յառաջ, յեղափոխական փոթորիկների միջով մղուիք միշտ առաջ փայլուն յոյսերով, դաւոց յաղթանակի հպարտ գիտակցութեամբ: Եւ... չվհատիք, զոհերը ջր սարսափեցնեն մեզ, հերոսական գործը պահանջում է և հերոսական զոհողութիւն:

Ն Ս Մ Ա Կ Պ Ո Ւ Ս Ի Յ

23/4 մայիս 96 թ.

Մեռած Պոլիսը սկսեց յուզիլ դաշնակցութեան ա

Հաբեկիչներուն յանդուգն գործերով, դաշնակցականները յոգնիլ ու վհատիլ չեն գիտեր:

Գարաքեօյի հերոսական դէպքին գրեթէ հաւասար գործ մ'եղաւ Գուժգարուինը: Գուժգարուի ամենէն մարդաշատ հրապարակին վրայ ցերեկով ոստիկանքովսէր Մարգար զարնեցաւ: Մարգար Գուժգարուի ցոյցին ատեն սպանւած լըտես ասորի Կարապետին հօրեղբոր որդին էր: Բոլոր ժողովուրդը հիացումով կը խօսի ահաբեկիչին սառնասիրտ արիութեան վրայ: Ատրճանակի երկու գնդակները նազմի սիրելիին վրայ արձակելէ վերջ, հերոսը քանի մը վայրկեան սպասած է դիտելու համար գետինը փռած դաւաճան զոհը: Այդ ֆիջոցին մէջը չէ համարձակած մօտենալ սպաննողին՝ որ տեսնելով թէ Մարգար անշարժ ինկած է, սկսեր է հեռանալ, իր ետև թողով սարսափի անբացատրելի ազդեցութիւն մը: Խանութները անփոքապէս սկսեր են փակել ու ամեն մարդ փախիլ:

Եղիա Շահբազ Գարաքեօյի վերջին դէպքն է վեր իր անձին գոյութեանը դէմ վտանգ տեսնելով, իր Խաս գիւղի տանը մէջ փակւած կը մնայ լըտեսներով ու խրուածներով շրջապատուած: Հիմա կը դողայ անոնց անունէն իսկ, զորոնք երբեմն արհամարած էր: Անշուշտ իր ականջին կը հասնին «Դաշնակցութեան» ատրճանակներու ձայները և երբէք չէ կարող մոռանալ որ մեր պատերազմը լըտեսել տւած ու ահաբեկիչը մասնել ուզած էր: Եղիա Շահբազ երեք հարիւր ոսկի զլացաւ տալ հազարաւոր հայերու կեանքին պաշտպանութեանը համար, մինչդեռ Գարաքեօյի մէջ ըսպանւած ոստիկանին ընտանիքին 500 ոսկի տւաւ: Դաւաճանը իր դրամով կը կերակրէ ազգակիցներու արիւնին ծարաւինները: Այդ վատ հարուստը թերևս բոլորովին սնանկանալէ յետոյ կեանքէն ալ զրկւի, դրամ մը, որ հանրային օգտին համար չգործածւելի՝ աղիտաբեր է ժողովուրդին: Երբ այնքան ազնիւ և օգտակար կեանքեր հետզհետէ կը վերնան, մարդկային խիղճը չի ներեր, որ այդպիսի ապիկար դրամատէրերը ժողովուրդին արդար վաստակը անհոգ կերպով վայելեն:

***

Բերայի մէջ հայ կին մը տեսնելով, որ իրենց դիմացի տունը ոստիկաններէ պաշարուած է՝ վախէն կը մեռնի:

Կեդրոնականի աշակերտ մը վերջերս բոլորովին անտեղի կերպով պատահաբար ձերբակալուած է: Խեղճը վախէն, բանտի խտութիւնէն ու ցուրտէն թոքախտ եղած ամենածանր վիճակի մէջ անկողին ինկած է: Գուցէ քանի մը օրէն հայրենիքի նահատակներուն քով երթայ հանգչել, իր հետ ասնելով, ո՞վ գիտէ, ի՞նչ յոյսեր: Ո՞վ կրնայ ապահովեցնել, թէ վաղը սուլթանի գազանութիւնը չպիտի յօշոտէ ուրիշ շատ մը մարդկային բարօրութեան երազներով փթեցնած մատաղ հոգիներ, ո՞վ գիտէ թէ ինչքան կսպասեն մեր ծաղիկ սերունդին բաշխօզուկի գազանանոցներուն մէջ:

Փողոցին մէջ կը քայես և եթէ ոստիկան մը գաւառացի ըլլալդ կուհեց կը կեցնէ քեզ վրայ լաւ մը խուզարկելով՝ քսակդ ու ժամացոյցդ առնելէ վերջ, բանտ կը խրկէ: Այսպէս ամեն օր, հարիւրաւորներ կը ձերբակալին ու ի՞նչ կըլլան, մարդ չգիտէ, բանտերը լեցւած են հայերով, ողջ մարդերով լեցուն պարկեր

ծովը կը նետին Մարմարայի հոսանքին մէջ... Այս ամենը քաղաքակիրթ ազգերու անխիղճ ներկայացուցիչներու աչքին առջև տեղի կունենայ: Պատրիարք ու վարչութիւն ուրականներ են միայն, չենք դիտեր թէ իրենք վտանգ են արդեօք իրենց գոյութեանը:

Եւ ահա այս բոլորին մէջէն կը բարձրանայ յեղափոխութեան արիւնտ սուրը, որ դաւաճաններուն գըլխուն շողալէ յետոյ պիտի մխի վերջապէս թշնամիին կուրծքը: Հայ ժողովուրդ, արտասուալի աչքերդ յուսալից անոր դարձուր, նա է քո՛ ապաւենդ ու փրկութիւնդ, գնա՛ փնտռել քո խաղաղութիւնդ ու ազատութիւնդ անոր դրօշին տակ ու զոյգացիր անկէց կաթկեմած արիւնով: Արևելքէն Կոստանդիանոսի երեցած խաչն է անիկայ, դուն ալ անով պիտի յաղթես. այդ սուրին ամուր փարէ ու պաշտէ զայն: Մարդկային պատիւդ ոտնակոխ եղաւ, այլևս ժամանակ չէ մեր աչքերը դէպի երկինք բարձրացնելու, դուն կը մեռնիս ամեն օր չարաչար ու դառնութեան բաժակին վերջին կաթիլը քամելով: Լաւ չէ՞ միթէ, որ սուրդ մերկացնես, քաջութիւնով մեռնիս ու յիշատակդ պաշտելի ընես:

Զարկ, մի՛ վախնար մահէն, ուր մահ չկայ՝ հոն կեանք ալ չկայ, բնութեան և պատմութեան անժխտելի օրէնքն է այս: Մեր թշնամին արեան հեղեղներու մէջ ընկղմած չարատանջ հոգևարքի յուսահատական ձիգեր կրնէ միայն, նա քեզմէ շատ աւելի տէր է: Սիրտ առ, հայ ժողովուրդ, քու բարոյական բոլոր ուժերովդ հետեւ մեր նահատակ ընկերներու գծած շաւղին և վերջին ուժքի հարածդ տուր փտած, որդնոտած բռնակալութեան խորհուլ կուրծքին և փրուէ զայն գետին Գողիաթի անշնչացած դիակին պէս: Տուր ձեռքդ եղբայր, եղբայր երբ մենք...

Յառաջ, հայ կորիճ, մի՛ նայիր ետևդ, զարկ ու անցիր:

Ն Ա Մ Ա Կ Ն Ե Ր

Պ Ա Ր Ս Վ Ա - Տ Ա Ճ Կ Ա Կ Ա Ն Ս Ա Հ Մ Ա Ն Ա Գ Լ Ի Ի Յ

Կոխ Վասպուրականի Խիզան գաւառի Ա. Խաչ վանքում. Վանքի հարստահարումն և և աւերումն:

I

95 թ. հոկտեմ. 25-ն էր, որ Բզնունեաց գաւառը ենթարկեց քրդերի թալանումին, սպանութիւններին: Այդ լուրը շուտ առեց Խիզան գաւառին տիրապետող Շէյխ Իբրահիմը և նրա հետ մի քանի քիւրդ ցեղապետներ, որոնք են՝ Ղիբրանցի Սէյիդ բէկը, Գառգառ գաւառի Ղիբրանցի Օսման բէկը իւր արբանեակ Գազախ Մամէի հետ, Ռշտունիքում, երող տիւտէրցի Օսման և Մահմետ բէկերը, նորոգուում գրաւանցի Շաքիրը և մի քանի աստոյ պատիժ ցեղապետներ վերոյիշեալները թէ վանքը և թէ միւս գաւառները աւերելուց առաջ խորհրդակցեցին Շէյխ Իբրահիմին հետ՝ թէ ինչպէս պէտք է շարունակեն դարերից ի վեր սկսած

*) Թէ այս յուլանը և թէ Կիւմրիցիանայի նամակ մնն մուրաշատ ուշ նասմն:

իրենց սխրագործութիւնները, միանգամից այլևս վերջ տալու, աւերելու բառի բուն նշանակութեամբ Ասպուրականի գաւառաբնակ հայերին: Խորհրդակցութիւնից անմիջապէս յետոյ Շէյխը իր գիւղից՝ որը վանքից գտնուում էր մի ժամ հեռաւորութեան վրայ ուղարկեց մի քանի ձիաւորներ մեզ ձօժ՝ վանքը և պահանջեց Սահակ վանահայր վարդապետից 17 հատ ոչխար, 8 տիկ էլ իւր: Սահակ վարդապետը իրան հիւանդ ձեւացրեց և չուզեց տեսնել, առաջարկեց ինձ տեսակցել: Ես էլ վարդապետ եմ և վանքումը վերատեսչութեան պաշտօն էի վարում: Ի՞նչ արած, շէյխի մարդերանց ճանապարհեցինք՝ կատարելով նրանց պահանջը կիսով չափ, խնդրելով, որ բաւականանայ շէյխը 8 ոչխարով և երկու տիկ իւրով:

Մահմեդի փոխանորդ շէյխը կատարում, փրփրում է, երբ տեսնում է իր պահանջը լիովին չենք կատարել: Ներկայ ցեղապետներին նա երդւել է տալիս, թէ պէտք է գնանք բոլորեքեանս և քանդենք նախ վանքը, յետոյ շարունակաբար Խիզան, Գառգառ, Գրճ, Ռընդվան, Սպարկերտ, Կարճկան, Ռշտունիք և այլ հայաբնակ իրար կից գաւառները, աւերենք այդ գետավունքի տները, մաս մաս կտրատենք նրանց, նրանց աղջիկները բերենք մեր կանանոցումը հարձեր անենք, վանահայր խալֆա Սահակին մորթագործ կախ տանք ծառերից, որ այդ ֆլա-գետավունքը հասկանան Մարգարէի փոխանորդի ոյժը: Գէ՛հ, ձեզ տեսնեմ իսլամի հաւատացեալներ, դէ՛հ առաջ դէպի վանքը՝:

Ի գէպ չմոռանք ասել, որ հօկտ. սկզբներին «Գաշնակցութեան» հայդուկային մի խումբ վերոյիշեալ գաւառներումն էր: Քանի որ խումբը այդ կողմերումն էր, շէյխը իր մարդկանցով որ անկիւնն ասէք մտել էր, մի բուռն հայ քաղերի, ֆեդայիների այդ կողմը երևալը սարսափի մէջ էր թողել նրանց: Բայց խմբի բացակայիւց վերջ սոված գայլերի նման ատամները սրած, սուլթանի հաւատարմները սկսեցին Ս. Խաչ վանքից իրենց սխրագործութիւնները:

Սպասած ծանր հանգամանքները ի նկատի ունենալով՝ «Հայ Յեղափոխական Գաշնակցութեան» Ասպուրականի Աեդրոնական Կոմիտէից պահանջեցինք մի խումբ հայդուկներ վանքը և շրջակաները պաշտպանելու համար: Հայդուկներից երկուսը հասան վանքը հօկտ. 24-ի երեկոյեան, իսկ մնացեալներն էլ յետոյ պիտի գային: Եկան այդ երկու հերոսները, բերելով իրենց հետ բացի իրենց հրացաններից և զէնքերից նաև երկու էլ աւերուող փամփուշտաւոր հրացաններ մեզ համար: Հօկ. 26-ի առաւօտն էր. քնած էինք: Վանքի պահապանը խմաց տեց թէ շրջապատած ենք բազմաթիւ համրդիէներով: Մենք շտապով վեր կացանք, մեր փոքրիկ ուժերը կանոնաւորեցինք. 20 հոգի էինք, չորս փամփուշտաւոր բէրդան հրացաններով, մնացեալները զինւել էին հին, չախմախի հրացաններով: Վանքի գոնները ամրացրինք: Առանց էն էլ վանքի դիրքը բաւական ամուր է. շինւած է մի բարձր բլրի վրայ, որ տեղից տիրապիտում է շրջակայ դաշտափայրերին: 17 տարւայ մէջ հազիւ կարողացել են շինել Վասիլ-Կոտանդին և Գագիկ Արծրունի հայ թագաւորները: Վանքի շինութիւնը յիշեցնում, պատկերացնում է մեր առաջ հին արեւելեան արաբական ճաշակի նուրբ և հաստատուն ճարտարապետութիւնը: Եկեղեցում կայ մի տա-

ճար, մի դարբաս և սրբատաշ քարերից շինւած պատերը զարդարւած են ոսկեգօծ քանդակներով: Եկեղեցու կրտուրի վրայ իշխում են հինգ նրբակերտ կաթնուղիկներ: Վանքն ունի 30 միաբանութեան խուցեր, մի գեղեցիկ երկյարիկանի առաջնորդարան, մի ուսումնարան և մի գրադարան: Առաջին բաժնում վանքի տնտեսութեան շինութիւններն են: Բագով անցնում են երեք աղբիւրներ. ամբողջ վանքը շրջապատւած է հսկայաշէն կրկնապարիսպներով իրենց խրամներով... Վանքի պարիսպների չորս կողմը իշխում են չորս բարձրաշէն աշտարակներ, պատերազմական դիրքեր, իսկ պարիսպներից գուրս՝ վանքի ընտիր պողատու ծառերով զարդարւած երեմային պարտէզն է. պարտիզում կարելի է գտնել ամեն տեսակ պտուղներ. հազարամեայ ծառերով անտառն էլ գրեթէ ոչ մի տեղում չունի պէսը:

Մեր առաջին գործը եղաւ բաժանել մեր փոքրիկ խումբը չորս մասի և ամեն մէկ խումբը բունց պարբայի չորս անկիւնի աշտարակները: Կուր առաջին նշանը՝ նախալարձակը մենք եղանք, վճռելով մինչև մեր արեան վերջին կաթիլը՝ պաշտպանել վանքը: Վանահայրը, ազնիւ ծերունին, հրացանը ձեռքին թէ կուում և թէ խրախուսում էր մեզ՝ «Կուէ՛ք, ասում էր, կուէ՛ք տղերք, բայց փամփուշտների, բարութի խնայողութիւն, կամ մեռնեք պատուով և չենք տեսնի մեր վանքի աւերումը, կամ այս շներին յետ կը դարձնենք կորագլուխ»: Յետ չէի մնում և ես, որպէս վարդապետ քաջախելու մեր հերոսներին:

Տաքացել էին մեր քաղերը, տաքացել էին և քրդերը... Մենք շատ լաւ գիտէինք, որ մեր թշնամիները շուտով չեն հեռանայ վանքից. դրա համար էլ շատ քիչ էինք պատասխանում նրանց անվերջ հրացանաձգութիւններին: Կուր առաջին օրը քրդերը քշեցին վանքի տաւարը և ոչխարի հօտերը, որ գտնուում էր վանքից կէս ժամ հեռաւորութեան վրայ՝ սովորական ախոռներում և փարախներում. 80 հատ լաւ ընտիր տեսակների եղ, գոմէշ, կով իսկ 540 էլ ոչխար:

Մեր գնդակները ոչ մի աղբեցութիւն չարեցին հօտն և նախիր քշող խմբի վրայ, տարան ու տարան: Սկսեցինք աւելի կատաղաբար կուել վանդակներում փակւած առիւծների պէս, բայց ի զուր, վախկոտները չէին մօտենում. նրանց թիւը կը հասնէր մօտաւորապէս 3000 ձիաւորների: Առաջնորդողների գլխաւորը՝ շէյխը ինքն էր. մնացեալները Փանատիկոս Մէյիդ-Փագիները: Պաշտպանելու մեզ մինչև 5 օր: Մեր ուղղման պաշարը վերջանալու վրայ էր: Վերջին օրւայ կէս օրին էր, երբ տեսանք հեռուից ոչխարի մի փոքրաթիւ հօտ մօտենում է վանքին: Մենք շարած իրար երես նայեցինք, թէ գուցէ մեր ոչխարները յետ են դարձնում. և իսկապէս 50 ոչխար բերում էին ուղիղ մինչև վանքը: Նրանցից մի քանիսը սկսեցին մօտենալ մեզ: Հրացանաձգութիւնը դադարեց, պատգամաւորները մօտեցան մեզ: Սկսեց բանակցութիւնը: Խօսողը ես էի նրանց հետ: Նրանց առաջին խօսքը եղաւ թէ՛ «ձեր ոչխարների մի մասը յետ ենք դարձնում, մնացածն էլ շուտով կը բերենք»: Բնական է, որ մենք չհաւատացինք: Մի խալ էր, որ խաղացին մեր դիւխն: Այդ իրարանցման ժամանակ մեր քիւրդ հօտաղը վանքի միւս կողմի դուռ բաց էր արել, իբր թէ ոչխարները ներս առնելու դիտաւորութեամբ: Իսկի ժամանակ էլ չեղաւ, որ պատ-

ժէինք այդ անպիտանին դռները բանալու համար, նրա այդ վարժունքը յիմարութիւն, թէ դաւաճանութիւն էր նրա կողմից, էլ չգիտենք, արդէն բանը անցել էր:

Ն Ա Մ Ա Կ Տ Ր Ա Պ Ի Զ Ո Ն Ի Յ

I

Տեղոյս կուսակալ Գատրի պէյը սեպտեմբեր 25-ի կոտորածէն ու թալանէն վերջ, ցնծութեամբ յայտնած էր իր արբանեակներուն թէ՛ «ՍՆ հայուն քով հոգի չըմնաց, այլևս չեն կարող գլուխ բարձրացնել և թէ պիտի ստիպուին իսլամներու դռներն դիմելով ողորմութիւն խնդրել»: Սակայն այս տխմար ցածորդին շուտով հասկցաւ, թէ ամեն ինչ իր կարծեաց հակառակ կը շարժի:

Հայ ժողովուրդը իր վէրքերուն մէջ բաւական գիտցաւ, թէ ովքեր են իր բարեկամներն, սկսաւ օրհնել յեղափոխութիւնը և աւելի եռանդով կարգալ ու ցրել «Թուռցիկ թերթեր» կամ այլ յեղափոխական հրատարակութիւններ.— չուշանալով և նոյն իսկ յայտարարել թէ՛ «Տաճկական աներես արարքներն հայերը միայն խստացնել կարող են»:

Սուլթանին տափակ ներկայացուցիչը չէր կարող տանել հայերուն այս կարգի զգացումներն, շուտով ձերբակալել տուաւ խուժը մը հայեր (որոնց մէջ և մի հայ լրտես), ասոնց ամենուն սպառնաց «քսոր դրկել, եթէ շարունակեն ժողովուրդին մէջ գրգռիչ, միւլ գիւր (վնասակար) զրոյցներ տարածայնել և կամ եթէ յեղափոխական ամենափոքր շարժում մը առաջ բերեն, բոլորն ալ կոտորել պիտի տայ... Ճամբու դրած աստնը դարձեալ ըսաւ՝ «Մեղք է ձեր կեանքերուն, զգոյշ եղէք, եթէ ոչ դուք գիտէք...»

Բայց ո՞վ է ականջ դնողը— մարդ մը երբ կը տեսնէ իր եղբարց անիրաւի գնդակահար և սրախողիող լինելը, երբ կը տեսնէ որբերու և այրիներու մերկ և անօթի վիճակը, երբ կը տեսնէ թէ՛ ամեն «օճախ» քայքայած ու մոխիրն արեան հետ շաղախած և մօտը լսելով անբաղդ կոյսին կծու հեծեծանքը կարող է համբերել և հնազաղել բու սուլթանին, ո՞վ, որ տխմար անզգան յանձն կառնէ այս:

Հայ ժողովուրդ, քո փրկութիւնդ և քո ազատութիւնդ կը պահանջէ, որ առանց ժամանակ կորսցնելու փարիս բարիբիղ համար մտածող ու աշխատող անձնազոհներուն, — ի՞նչ, անտարբեր մնալ և սպասել անարգ թշնամու հարածներուն, քանի որ կրկին վտանգներ մեր գլխուն թառած են, չպէտք է կուլել արիաբար: գլուխ ծռենք, ստորանանք տմարդի լղզկածներուն առջև:

Ժողովուրդ, դու չես գիտեր, որ թիւրք բռնապետութիւնը սովոր է անզենը, տկարը հալածել ու սպաննել քանի որ մի օր պիտի մեռնինք, ինչո՞ւ քաջու թիւնը չըլլայ մեր դամբանը, ինչո՞ւ: Ի զէ՛ն, զէ՛նքը թող մեր կեանքին հանգոյցը դնէ: Մենք կուին մէջ փակենք աչքերնիս ու ալ չտեսնենք սուլթանին զզելի շուքը: Զարժէ՛ ժողովուրդ, շարժէ՛, քո օր հասը մօտ

կըլլայ՝ եթէ անգործ, անտարբեր մնալ ուզես, կոյր մի ըլլար, զքեզ ճանջիր, շարժէ՛:

II

Տարուկ սուլթանին ծննդեան տարեդարձին՝ հրավառութեանց հանած աղմուկներէն վերաւորեալներու հառաջանքներն կը խլանար. ամեն կողմ զարդարած էր և քաղաքակիրթ Եւրոպայի (որքան հեռու) ներկայացուցիչներն վալիին հետ միմոսական շարժումներով կը շնորհակարտէին լիտի համրդին ոճրագործութեանց մեծ թաւանը. իսկ մեր հայոց առաջնորդարանը— դապիտայ տերէններով դուռը զարդարած էր և կը գրկէր. հայ արեամբ ներկած տաճկի պիղծ դրօշակը: Առաջնորդի փոխանորդ Մեսրոպը քահանան և իրեն պէս մտածող ոչխարագլուխ կէս աղաները երեւի յեղափոխական վարձատրութեան կսպասեն:

Ժողովուրդի հարազատ զաւակներէն երկու հոգի շուտով մերկացուցին դուռը և վար գլորեցին անպատիւ դրօշակը: Առաջարկութիւնը կատարած՝ պոչը շարժեցնելով կը մտածէ գտնել հեղինակներն:

Ժողովուրդ, այս անգամ ալ կըսենք.— հա՛ թեզ դիպումատիւն, ահա հաստափոր աղաները, ահա կղերը միամտութիւն չէ՞ ասոնցմէ մարդկութիւն յուսալը. չը գիտես, որ ասոնց փափազն է թէ միշտ դու լինիս իրենց գերին, ստրուկը, իրենց ենթական:

Առաջարկութիւնները չեն կարող կամ չեն ուզեր քո դահիճդ՝ սուլթանը պատժել, բայց սիրով կը սեղմեն, կը թոթեն հրէշին ձեռքերը, որովհետեւ իրենց հրամայող սեպհական շահն է: — Գիտեն, տեսն ամեն ինչ, բայց քո սիրուդ համար խօսել անգամ չեն ուզեր. ինչ որ ընեն իրենց օգտին համար է, իրենցը, միշտ իրենցը:

Աղա կոչուածները, նոյնպէս թշնամի են ազատ ձրտողներուն, կուզեն ընկճած տեսնել քեզ, որպէսզի անարգել իրենց շահերու մակարդակը բարձրացնեն և իրենց ազոտոս բարքերը կարենան թափաւորեցնել անկեղծներու վրայ:

Որկրամու կղերը, շատ քիչ բացառութեամբ, կուզէ քեզ կոյր, տգէտ և հլու տեսնել, որպէսզի քամէ արիւնդ և լափէ յառաջդիմական ջանքերդ, ալ աչքերդ յառած որո՞ւ կը նայիս. մարդակերներէն մարդասիրութիւն կակնկալես:

Չորս կողմը նայէ ու գտիր քո և զաւակացդ համար բարիք ցանկացողներն, քո փրկիչ դ յեղափոխութիւնն է.— ամօթ է ձեռքերը ծալելով նստիլը, փայլուն ապագան ներկային մէջ պահած է, կուով կորզելու է զայն բռնապետներու ձեռքէն: Արուողը արժանի է ազատութիւնը գրկելու, կուով կեանքի հրաւերն պիտի ստանանք:

Ձէյթուն չկոտորեցաւ, կոտորեց, ինչո՞ւ, որովհետեւ ամենը միասին կուեցան.— ով որ վարանի նա վատ է և արժան ոտնակոխ լինելու:

Ժողովուրդ, ապագան քեզ կսպասէ, շարժէ, օն մի կենար, շարժէ, ցատկէ՛ օր հասի դ վրայէն:

Ն Ա Մ Ա Կ Ն Ե Ր Կ Ի Լ Ի Կ Ի Ա Յ Ի Յ

Ա Ց Ա Ն Ա Ե Ի Պ Է Յ Ր Ո Ւ Թ

Ատանայի և Պէյրուժի մէջ ևս դէպքեր տեղի ունեցան: Ասիէ երեք շաբաթ առաջ, կիրակի օրը երեք հայեր հարբած Բէմար-Ալթը-ի մզկիթին առջևէն կանցնին իրարու հետ կատակ ընելով: Մզկիթին իմամը պատե՛հ առիթ կը սեպէ այս և իջէն կը հրաւիրէ թիւրքերը, իբր թէ ասոնք հայհոյութիւն ըրած ըլլան իրենց հաւատքին և պատւոյն դէմ: Անմիջապէս բազմութիւ զինեալ թիւրքեր բերնելով կը ժողովին 'հոն. երեք հայերէն մին կսպանւի, երկրորդը կիսամեռ (կըսուի թէ յետոյ մեռած է) և երրորդը վերաւորեալ կը մնայ հոն. վերջը կմնեն փողոցները և կսկսեն գանակոծել դիմացնին ելնող հայերը. 30-40 հոգի թեթեւ կերպով կը վերաւորին, քանի՛ մը խանութներ կը կողպուին. բարեբաղդաբար կիրակեան պատճառաւ խանութները գոց են եղեր. մէկ ժամէն յետոյ կառավարութիւնը կը յաջողի խռովութեան առջևն առնել: 'նոյն միջոցին Մերսինի առջևը գանակող Ամիրիկեան զօհաւորին ծովակալը կը հասնի Ատանա իր օգնականին հետ և վալիին կազարարէ խռովութեան առաջն առնել, հակառակ պարագային զօրքը ցամաք հանել սպառնալով: Դէպքէն ասդին բաւական թւով ձերբակալութիւններ եղած են, որոնց վրայ տեսակ-տեսակ թրքական բարբարոսութիւններ կը գործադրին եղբր բանտերուն մէջ: Տարսոնի մէջ թիւրք մը ուսական հիւպատոսին (ցոյց մ'է) գաշտն քաշեր է, հիւպատոսը հրամայեր է ոստիկանի մը, որ 'նոյն միջոցին պատահմամբ այնտեղէն կանցնի եղբր, 'ձերբակալել սրիկայ թիւրքը': Աստիկանը կարնորութիւն չէ տած հիւպատոսի խօսքերուն: Քօնսիւլը դիմեր է Ատանայի կուսակալին, բայց ապարդիւն: Ատանայի մէջ 'նոյն հիւպատոսի թարգմանին տունը քարկոծեր և ապակիները կոտրած են (սա ալ յոյն է), այս մասին եղած գանգատներն ալ ապարդիւն մնացած են: Ատանայի և Տարսոնի մէջ սարսափ տիրած է, ժողովուրդը փակած կը մնայ տան մէջ, ամեն ըուպէ կոտորածի երկիւղ կայ:

Պէյրուժի մէջ թիւրքերը երկու քրիստոնեայ կըսպանեն, մին արաբ և միւր յոյն, որուն վրայ քրիստոնիայ տարրը գրգռելով 70-ի չափ անձինք զինեալ լեռը կը քաշեն: Քանի մը օր վերջը փողոցներուն մէջ երկու մահմեդականաց դիակներ կը գտնուին, անմիջապէս կառավարութիւնը երեսունի չափ քրիստոնեաներ կը ձերբակալէ իբրև կասկածելի: Յուզումը կը սաստկանայ. տեղւոյն եպիսկոպոսը երևելիներուն հետ խորհրդակցելէն յետոյ կը դիմէ կառավարութեան և խըստիւ կը պահանջէ, որ բանտարկեալներն արձակեն առանց մի ըուպէ պայմանաժամի. 'թէ չէ չարձակէք, կըսէ, հիմա քաղաքը տակն ու վրայ պիտի ըլլայ, գտէք ոճրագործները և կախեցէք, միթէ մեր վրայ ևս կուգէք կատարել այն խժգոսութիւնները ինչ որ ըրիք հայոց, Հայաստանի մէջ': Բաւականաչափ քրիստոնեաներ պալապը կը դիմեն. կառավարութիւնը խոհեմութիւն կը համարի արձակել բանտարկեալները, որոնք 'նոյնպէս

լեռը կը քաշեն: Մեծ շքեղութեամբ կը կատարուի երկու սպանելոց յուղարկաւորութիւնը, նապածուաց խմբով, առաջևէն սրախաղեր ընելով և հազարաւոր անձանց ընկերակցութեամբ. յուղարկաւորներու միջոց երիտասարդները նախատինք և հայհոյանքներ կընեն հանդիպող մահմեդականներուն, մահամեղին դէմ լուսանքներ կը տեղան, ժողովուրդը կը պողայ, 'Ով նահատակներ, մի՛ ցաւիք, ձեր ծաղիկ հասակի մահան համար, որովհետև ձեզմէ իւրաքանչիւրին փոխարեն իրենցմէ հարիւրաւորներ պիտի մտրութին':

Կ Ե Ս Ա Ր Ի Ա

Մեծ կոտորածէն ի վեր 'նշանաւոր դէպք մը պատահած չէ Աեսարիոյ մէջ: Պայրամին, ինչպէս գրած եմ արդէն, շատ կը վախցէր թէ կոտորած մը ևս ըլլար: Արդէն թիւրքերը, թէ՛ քաղաքին և թէ դիւղերուն մէջ, պատրաստութիւններ տեսած էին իրենց գազանային դիտաւորութիւնը գործադրելու համար. իրենց թիւրքերն ու գանակները կը սրէին բացէ ի բաց և ազատօրէն կը պողային թէ՛ 'Պայրամտա գանը փիլա եխէճէյիզ': Սակայն կառավարութիւնը, ոչ ոք դիտէ ինչ պատճառաւ և կամ ինչ մտածեալով, թոյլտուութիւն չըրաւ այս բանին: Այսու հանդերձ, մասնաւոր սպանութիւններ և սպառնալիքներ պակաս չեն: Դեռ անցեալ օր էր, որ թիւրքերը հինգ հատ հայ երիտասարդներ սպանեցին վայրենօրէն, Ձէքնի դիւղի ջաղացքին մէջ ալ 12 երիտասարդներ՝ երբ կը ձամբուրդէին խեղճերը:

Հայերը իսպառ ջնջելու և ամեն տեսակ խժգոսութիւններ ի գործ դնելու համար, բաւական մեծ ընկերութիւն մը կազմած էր Աեսարիոյ թիւրքերուն մէջ: Առավարութիւնը իմանալով ցրւած է որպէս թէ ամենքն ալ:

Ատենէ մը ի վեր զարմանալի երևոյթ մը տեղի կունենայ Աեսարիոյ մէջ, որ ուշագորութիւնը գրաւած է բոլոր ժողովուրդին, մանաւանդ թիւրքերուն և ամենուն ալ սարսափ ազդած: Քանի մը թիւրքեր, որոնք կոտորածի ժամանակ հարիւրաւոր անմեղ արիւններ թափեցին գազանօրէն, կամ յանկարծամահ կըլլան և կամ խելագարելով փողոցները կիյնան այլ և այլ խօսքեր ուղղելով թիւրքերուն, որոնք անշուշտ հաճելի չեն իրենց: Ասոնցմէ մէկը անցեալ օր խենթանալով կը պտտէր քաղաքին մէջ՝ ինքզինքը ահագին սանդուղ մը լծած ու շարունակ կը պողար թէ՛ 'Իշթէ պեյլէ օլուր կեափուր քեսէնին հայը': 'Երջպէս իւրաքանչիւր քայլափոխին, երբ շունի մը հանդիպէր, իսկոյն իր շուրջը գտնուողներուն դառնալով կըսէր. 'Իշթէ պու սուլ թան Համիդ դըր. շու գատը տըր, օտէ միւթէսարըր': Թիւրքերը անմիջապէս բռնելով խեղճեցին կամայով մը այս ողորմելին, ինչպէս նաև ուրիշներ:

Ն Ա Մ Ա Կ Կ Ի Ի Մ Ի Շ Խ Ա Ն Է Ի Գ

Քաղաքէս մի քանի երիտասարդներ Կամախի սպաստակալմարին միացած ըլլալով՝ կառավարութիւնը այդ առթիւ աշխատեցաւ խլամ հասարակութիւնը հայոց դէմ գրգռել զանազան հնարովի պատմութիւններով, առասպելներով որով երկու տարրեր բոլորովին թշնամացան: Աւելորդ է պատմել թէ փախստականներու խեղճ ծնողները և քղապականները որպիսի ճնշմանց ու տանջանաց մատնեցան:

Երբ Տրապիզոնի, Բաբերդի և գիւղերու մէջ կատարուած պժգայի ջարդի լուրը մեզի հասաւ, իրաւունք ունեցանք յուսալ որ փատիշահին կառավարութիւնը, իր շնորքը հոս ալ պիտի փայլեցնէ:

Ինչ երկարցնենք, տաճկաց արտակարգ շարժումէն և ուրիշ երևոյթներէն հասկացեցաւ, որ Տրապիզոնի կուսակալ Գաորի պէյէն կոտորածի համար գաղտնի հրահանգներ եկած է.— այն ատեն հայերը մնացած խանութիւն ալ գոցել տւին: Գայմագամը տեսնելով որ դաւադրութիւնը երևան ելաւ, ամեն նենգամտութիւն գործադրեց, որպէսզի կարողանայ եղած կասկածները փարատել: Սկսաւ ամեն փողոցի դուռն եղած անդործածելի լապտերներն վառել տալ ու գիշերաշրջիկ պահապաններ ման բերել, միևնոյն ժամանակ տեղոյն վաճառականներէն Հաճի Նշան Իսրայէլեանի հետ հայ տներն կը պատէր ըսելով՝ «Բնաւ հոգ մի՛ ընէք, ամեն զգուշութիւն ձեռք առնուած է, որպէսզի որ և է անհաճոյ դէպք չպատահի, դուք բացէք խանութիւնդ և այլն»: Մոռնեալիկներն ալ իր ճոռոմարանութեան լրացուցիչը եղան: Միւս կողմէն, չէր մոռանար նաև տաճիկ աղաներու և պէյերու հետ ջարդի մասին խորհրդակցութիւններ կատարել:

Սուլթանին յանձնախումբը բոլոր շրջակայ տաճիկ գիւղերը հրահանգներ ղրկեց, որպէսզի հոկտեմբեր 12-ին ամենը Խենիկէ գիւղը հաւաքուին: Որոշուած օրը երբ հասաւ, գայմագամը նկատեց, որ ժողոված խուժանը բաւական չէր, իր ծրագիրն առաջ տանելու համար, ուստի յարձակման գործը յաջորդ օրուան թողուց պատիրիւով միանգամայն, որ կարելի եղածին չափ աւելի բազմութեամբ գան:

Նոյն օրը ժամը 9-ին (ը. թ.), տաճիկները պարապ չմնալու համար Կոր-Նշան տեղը սպաննեցին ս. Փրկիչ վանքին հովիւ Արշակը և բոլոր հօտն աւարի առին: Քաղքին հայերէն ոմանք գրգռուած՝ անմտաբար բողոքեցին ի ս ղ ա ղ ա ս է թ գայմագամին:— Որո՞ւ գանգասիւ սուլթանի պաշտօնեային...:

Բողբը, այն արդիւնքը առաջ բերաւ, որ 12 զինուորներ վանքը գնացին փորերին կշտացուցին և դիակը տեսնելէ վերջ հո դարձան ըսելով՝ «Մեզի ասկէ անդին անցնելու հրաման չկայ»:

Հոկտեմբեր 13-ին, ժամը 4-5 (ը. թ.) Տէր-Սմբատ քահանան մի քանի մարդով գնաց մեռելը թաղելու, բայց յանկարծ հրացանի պայթիւններ լսեցան և ահա մահաբազաններու մեծ բազմութիւն մը վանքի վրայ սկսաւ գալ: Քահանան հազու հազ փախչել կարենալով՝ շունչը քաղաքը առաւ, իսկ ընկերներն ալ անյայտ եղան: Հոս աւելորդ է ըսել թէ ինչ հայհույ-

ներով ու աղաղակներով աւերման և թալանի գործն առաջ տարին:

Դեռ միևնոյն օրը գայմագամը լրբարար կանչել կուտար թէ՛ «Խաղաղութիւնը և անդորրութիւնը կատարեալ է, ամեն հայ խանութներն բանալով իրենց գործերով թող զբաղին»:

Որոշուած ժամուս արդէն Կիւմրիցիներն իր չորս կողմէն պաշարուած էր: Տաճիկներէն մեծ խումբ մը շուկային վրայ վազեց, մաս մը աներու վրայ և մոլեռանդներու սոււար մաս մ'ալ Հաճի Նշան Իսրայէլեանի տունը պաշարեց: Հաճի Նշան մինակ իր մէկ հրացանով շարունակ չորս ժամու չափ կրակ ըրաւ, 5 մարդ սպանեց և 4 հոգի ալ վիրաւորեց: Ոստիկանները տեսան, որ կուով գործը չպիտի վերջանայ, սուներ կրակ տալ սկսան, հաճի Նշան բոցերու մէջ չմնալու համար, հրացանը ձեռին դուրս նետեցաւ, բայց թշնամին երու կարկուտի նման թափած զնդակներէն մեռած վար ինկաւ: Այս մէկ օրինակը քիչ մը կասեցուց տաճկաց գաղանային եռանդը: Քաղաքիս մէջ մեռնողներուն թիւը 7 է, սակայն շատեր, որոնք հոռուներէն ի վեր Բաբերդի դաշտերն կը գտնուէին, նոյն տեղեր պատահած զարհուրելի ջարդի ատեն զոհ գնացին:

Թ Ի Ի Ր Գ Ի Ո Յ Ե Ո Ի Ր Զ Ը

«Հեանդ մարդ» երկար եւ տաժանելի հոգեւորքի մէջ է: այլեւս իր շուրջը կը տեսնէ միայն հրեւէն հորեզոններ, ծխաշունչ աւերակներու վրայ մթին ուրախամտեր և իր զարհն ներքեւ ասարկու անդունդ մը:

Եւրոպան չայատանի տրամին հանդիսատես ըլլալէ յետոյ, հիմա Կրեաէին վրայ կը նայի նոյն անզգայութիւնով: Կրեաէն կը կռի թիւրքոյ տմարդի վարքութեան դէմ՝ ամբողջ հեւան ազաւորական ոգեւորութիւնով մը շրջապատած է իր կղզեցիակ կողայները: Վիեննայի եւ Թրիեստի յոյս վաճառականները հանգամանակութեան ծննդարկած են սպաստամքներուն օգնութեան համակարգը եւ հարուստ վաճառական մը երկու թրնամթ ուղարկած է ազատասէր կրեալացիներուն. (մեր հարուստներուն կորստ): Սուլթանը իր ժառանգական սովորութեան համեմատ, կոտորածով ու կրակով ուզեց ծնել սպաստամքութիւնը: Կիւմրիցիներն, զմիւսներն և Սիւսիներն բազմաթիւ զօրք ուղարկեցաւ: Շքոտրայի կուսակալը, Ապուլլահ փաշան զնաց Կրեաէ մէկ հարածով վերջ տալու համար խոտովութեան: Ապուլլահի զօրքը եղաւ սուլթանի Ֆերմանը կարողաւ, սնոր անասանաւ գծարտութեան սպասցոյցները է վեր հանել եւ թիւրք գնեւորներուն ու Պենիկազի պաշտօնազուցներու լիազօր հրաման տալ ուղարկելն ընկաւ:

Կղզիներ արեւմտեան ծայրը, Գանիայի շուրջը գտնուած բոլոր գիւղերը կողոպուտուած, այրուած եւ քնակիչները արհաւիր լնուները սպաստամք են: Բանի մը անգամ սպաստամքները սնտոսիկ շարք տւին թիւրք գնեւորներուն, որոնք իրենց պարտութեան վրէժը կանուխն թշնամ քրիստոնէայ գիւղացիներէն: Կատողի կռի մը մէջ, թիւրքերը համով շարք մ'ուտեց: վերջ կծիկը որին, թշնամին յամոծելով 5 թրնամթ, մեծարմարակ մարթիկին հրացանակը և 200 դիակներ:

Գանիան կը գրեն թէ, կրեալական նաւերը պաղարկեւորութիւնով կը դիտեն իրսամի լիւններուն վրայ շարքած գիւղերու ղրկագուր: Հիւսպատանները յամոծեմանազոր ղրկեցին նոր կուսակալին, որ կարեւորութիւն շնայեց, «մանր մուշր անկարգութիւններ» են ըսելով: Կղզիներ արեւելեան կողմը բազմաթիւ գիւղեր աւեր աւերակ եղան, բայց ոչ կրակով, որպէսզի հեւէն չը նշմարէ: Թիւրք պաշտօնազուցները Հիւսպատանի գրակեծը գրակեծ վերջ բոլոր վաճառատուները կողոպտեցին. յետոյ կողոպուտը Գանիա քերելով արժանի համարձակ կը ծախէին: Բանի մ'օր անուշ ալ թիւրք գնեւորները նոյնպէս կը ծախէին օղիք, սպարանշումներ, ժամացոյցներ և կը պարծնային թէ չայտատանէն քերած են գտնած:

Պերկին «Թակկաթ» թիւրքի թղթակցը, Կրեաէի կայսրութեան մասին Ապուլլահ փաշայի կործինը կը հարցնէ: Անուստիկ պատասխանը.

«Տեղ տեղ պզտիկ ապստամբութեան կեղծումներ կան եւ շատ մը զիւրիկ հոյ ծարակ եղան ապստամբներուն ձեռքով:--Շտորիկ թիւը վարչութեան ուղղակիութեան եւ հաստատակամութեան կարգը եւ ապահովութիւնը իտեղս պիտի վերահաստատուի կղզիին մէջ»:

Երբ կղզիին մէջ մարդկային զագանութիւնը անարգել շարիքներ կը գործէ, հապա եւրոպական զբահաւորները ի՞նչ պաշտօն ունին:--պատասխանը պարզ է: Սուլթանը լաւ հասկցաւ, թէ ատոնք իւրաքանչիւրն ինչ, ինչու չըբաց զանկեք, որոնք. նապատակներ անգամ չեն կրնար վարկենք:

Երբ Գանիացիները դիմեցին եւրոպական նաւերու հրամանատարներուն եւ անոնց պաշտպանութիւնը ինչոքեցին, վերջինները պատասխանեցին, թէ «հրեքը հրահանգ ստացած են միայն իրենց ազգայինները պաշտպանելու»: Կեցցէ՛ քաղաքակրթութիւն:

***

Թիւրքիոյ մէջ ծով ու ցամաք յուզում են: Եւրոպական բաժնին մէջ Կրտէէն յիտոյ Մակեդոնիան է, որ կսկի դարձեալ մենչել Պալլաւններու վրայէն: Մանաստրքի եւ Բրիւէթի միջև մակեդոնացի հրոսակները երկուքն ու յարձակում գործեր են թիւրք սոսիկաներու վրայ: Նւսընալի (Գոսովա) մէջ գիշերով կտուավարական պաշտօնատան վրայ դրօշակ մը տնկեալ էր սա լակնական բառերով «Մեր երաւունքները կամ մտ»: Դուռը հին իր երրորդ զօրաբանակը ամբաստան համար 8 վաշտ զօրը դրկեց:

Համիդի բարենորոգումներու քմահաճ ծրագրին դէմ, Մակեդոնիոյ յնդափոխական մամախուժքը, Սօֆիոյ մէջ, հատարակեց իր բարենորոգումներու հետեւեալ չակածարգիւրը.

«Երբ կուսակալութիւնները Սիւնիի, Գոսովա եւ Մանաստրք պէտք է միանան եւ հինգ տարւան համար վալի մը ընտրուի--ժողովն անդամները եւ անոնց քնակարանները անքննաքարելի պէտք է հռչակուին,--Գրաքննութիւնը պէտք է ընչիւ,--Տեղական սոսիկանութիւն մը կազմի քնակիչներէն հարիւրին մէկ համեմատութեամբ:--Պաշտօններու անկամումը ազգայնութեանց համեմատական ըլլալու է:--Գաւառներուն մէջ մասնաւոր կելուուող հաստատուի եւ զուտ հասոյթին մէջ շորորը միայն յատկացի թիւրքիոյ կեղծումական զանձարանին:--Միւս լեզուներն ալ թիւրքերէնի պէս պաշտօնապէս ծանցելու եւ կրթութիւնը ազատ ըլլայ:--Մակեդոնիոյ բոլոր ազգութիւններու ներկայացուցիչներէն յատուկ յանձնաժողով մը կազմի, որ կանոնադրէ քարենորոգումներու մանրամասնութիւնները:--Լիազօր եւ ամբողջական ներուր»:

Հայտատկները իրենց փառհաջիքն վարչական եւ քաղաքակրթութեան դասեր կուտան, բայց ներքինապետը իր պաշտօնողութիւններուն կը հրամայէ, որ իրենց հասկցած տղանակով գործադրեն «բարենորոգումները»:

***

Շատերը պահիկ մը կարծեցին, թէ Հայկական հարցը լուրով, արեւելեան ինչոքը մեծ ծգնամամ մը կանցնէր. գոնէ առժամապէս. եւ կուտաւեր իրերու քնական հանդարտութեան, երբ Կրտէն պայթեց եւ դարձեալ յեղաշրջեց յուսախաբ մտքերը: Եւրոպական շատ քուրճ թերթեր, որոնք հայկական սարսափներու մասին սեկստիկ կամ շահամկատ դերք մը բռնած էին, այժմ՝ զգաւոր կզգան թիւրքիոյ քաղաքական քարքարոս ընթացքէն եւ անոր ալապալի մասին ստածած պզտիկ յոյսերին ալ ըտրորովն մարած է: Սուլթանը բացալալ կը տեսնէ իր փառքը ապագան եւ իր զահին տակ բացաւ մթին զահալէժը, ուստի իր բոլոր խօշմայնները, անուր վրէժխնդրութիւնները կը թափէ անպաշտպան քրիստոնեաներու գլխին, արհամարհելով բողանողական քաղաքակրթ աշխարհը եւ բացազանչելով «մեծի վերջը ըրհողը»: «Մէշէլէթ» թիւրք յեղափոխական օրգանը, կիմանայ թէ, Համիդը ինչպզարեւ է: Բայց մնը կըմնը զագանները չեն խելագարի՞ր այլ կը կատարին: Խեղապարտները յիմարանց կուղարկեն եւ կատողները կը ստակցեն ժողովուրդին ապահովութեան համար:

Սուլթանը իր դեսպաններուն միջոցով քաղաքակրթ աշխարհի ուշադրութիւնը կը հրահալէ՝ անցեալ տարի զէյթունցիներուն կողմէ՝ մանամտակամներուն վրայ ի գործ դրած խճճութեանց մասին: Մանասալէս կը ինչըրէ, որ տէրութիւնները Զէյթունի քրիստոնեայ կառավարչի ընտրութեան համար առ այժմ չախնին կոստանալով, որ միւս նահանգներու քրիստոնեայ կառավարիչներու ընտրութեան ատեն սղլ ալ կը կարգադրէ: Բրիտանիայ կառավարչին ներկայութիւնը, ըստ՝ Դրան, կարող է նոր անկարգութիւններ ստալ բերել: Այս տեսակ կառավարչութիւններ Երուզի հարեմախցիներուն մէջ կը խաղան միայն:

***

Քիւրները ռազմոր Գոսովա երկաթուղիի բանուորներուն վրայ յարձակելով սպաննած են երկու հարիւր զորձաւոր, երեք անգլիացի, զերմանացի եւ Ֆրանսացի ծարտարազորձներ եւ յիսուն հոգի ալ վերաւորած են:

Քիւս փաշա սուլթանի ներկայացուցեալ, երբ ցարի արիւնտութեան զարկութեան ներկայութիւնը իր կը վերադառնար Օստիսա, քանի մը

անձամթ մարդիկ յաշողելով անոր վարկը մտնել փորձեցին և պաննել զայն. բայց չը յաշողեցան եւ ձերբակալուցան:

Պիւրք ար ու սարսափի մէջ է: Թիւրքերը ըմբռնած են, թէ Համիդը քանդեց երկերը եւ պատրաստ է միջնի իսկ ծախելու, ուստի փրկութեան միակ դարձմանը կը նկատեն յեղափոխութիւնը, որ սկսած է երկերին ամեն խաւերուն մէջ արմատ բռնել: Մարդակեր հրէշը եւ իր արհիւկակ արքանակները արքանի պայթող հրապուխին առջեւ առնելու համար սկսած են մայրաքաղաքին մէջ բազմութի ձերբակալութիւններ ընել թէ հայերէն եւ թէ տաճիկներէն: Հասարակութիւնը իրանց վիճակին վրայ յուսահատութիւնով կը նայ: Ո վ զեռէ Կրտիոյի չքնառ ակերը ի՞նչ անակնկալներու հանդիսատես պիտի ըլլան շտորիկ վեհ. սուլթանի...:

Թիւրք «Բարենորոգչական դաշնակցութիւնը» յունիս 8-ին (ն. տ.) մեծ պիտութեանց ուղղած սրտառուէլ յայտարարութեան մը մէջ կըլէ. «Կիմացիները ազգերուն, ինչոքերու, որ թիւրք կառավարութեան թիւրքի մէջ թռչին. կը պաղատենք տէրութիւններուն, որպէսզի Կրտի մէջ կասեցնեն սուլթանի եղեմազորձութիւնները, որոնք աւարզանք մ'են Մուհամէդի եւ թիւրքիոյ անաւ»:

«Միւրք ազատ երկրի մէջ տարազեր, կը յուսանք մարդակրթութեան համակարգը շարժել այն հազարաւոր դժբախտներուն, որոնք ծիւղաներու ծանկերուն տակ կը հեծնուին»:

Ամենէն վերջը կուեկանցէ՛ «Երբ նախասուած Եւրոպան վար պիտի նետէ իր զահէն բնական Համիդը եւ պիտի ազատէ բնաստիքն ձեռքէն բազմաստան ժողովուրդը մը: Դաւաճան Համիդի սուրով եւ հուրով կատարած ամարդի քարքարոսութիւնները պիտի շարունակուին յաւիտեան»:

ՆՆԻՐԱՏՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՑՈՒՑԱԿԸ

Արշակաւան քաղաքի Կեդ. սնդ. մէջ ստացւած են. Ուժանակ խ. 25 դճ., Որբ 10 դճ., Որոտուճ և Կայծակ 5-ական դճ., Յարթութիւն, Փամփուշտ, Յոյս, Բարեկամ, Լ. Կուսաստանգ 10-ական դճ., Մուրադեան 30 դճ., Վաքր 20 դճ., Փետուր խ. 25 դճ., Ծմակ խ. 140 դճ., Մասիս 40 դճ., Մամիկոնեան Բ. խ. 20 դճ., Վրջր 20 դճ., Աթու 54 դճ., Կեդ 20 դճ., Կարոց 216 դճ., Ախոց 20 դճ., Ասպատակ խ. 20 դճ., Ծածուկ 10 դճ., Արշակունեան խ. 30 դճ., Եհիչերի խ. 75 դճ., Թաթուլ խ. 75 դճ., Ապուպեղճ Կ. 20 դճ., Ծծան 10 դճ., Յուրիթ 40 դճ., Էվէլինա և Թամար 50 դճ.:

Վիշապ քաղաքի Կեդ. սնդուկի մէջ ստացւած են. Ելպիս 5 դճ., Գոռնուկ 5 դճ., Արամեան խ. 40 դճ., Ասպարէզ 10 դճ., Նարկիլ 15 դճ., Արամեան խ. 15 դճ., Յառաջադիմասէր խ. 80 դճ., Պատուհաս խ. 25 դճ., Թոնչիկ խ. 25 դճ., Փափագ խ. 25 դճ., Ծ. Կողով 153 դճ., Ախոց 20 դճ., Ազգասէր ճ. 10 դճ., Նարկիլ 25 դճ.:

Օձէն.—Ս. Ե. 40 դճ., Փիլիպպոս 5 դճ., 7 ռէվուլ վեր, 2268 դճ., Արծիւ 40 դճ., Աբատ 10 դճ., Ըանթ 51 1/2 դճ., Թրքասեաց 59 դճ., Սեւազ 40 դճ., Վագանց 216 դճ., Գրիչներ 160 դճ., Թամբոր 216 դճ., Սրբուհի 54 դճ., Հայկանուշ 60 դճ., Ա. Արթուր 1080 դճ.:

Սիւնիք քաղաքից.—Կարս խմբէն 8 դճ., Թորոս 1 մէճիտ, Պորիս 3 մէճիտ, Խոսրով 1 մէճիտ, Երկաթ քաղաքի Երկաթ խմբէն 2 օսմ. ոսկի, Կար քաղաքէն 2 մէճիտ:

Վրիպակ.—ՊՅ 13-ի մէջ Գիտակ քաղ. ից Արմէնի միջոցաւ ստացւած 5 ռուբ. փոխարէն պիտի լինէր 6 ռուբ.:

Դաշնակցութեան անձամթներեց խնդուուճ է թղթակցութեան եւ ներատուութեան համար դիմել:

Armene-Gaspar, poste restante, Carouge (Suisse)

Վիեննա, Դաշնակցութեան ազատ տպարան:

ԴՐՈՇՆԿ

Հ.Յ.Դ. ԲԻՐՈՅԻ
ՊՐԻՆՏՍԻՍ
A.R.F. BUREAU
LIBRARY

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

Կ Ա Ն Ա Ղ Ա Ն

Յունիս 3/15-ին, երկուշաբթի առտուն կանուխ, ժամը 3⁴⁵ (ե.), դաշնակցական երկու անձնուրացներ, ռոտոսդոցի ԳԵՈՐԳ և չմբկածազցի ՅՈՎՍԷՓ Պոլսոյ մէջ կախաղան բարձրացան, փաշաներու, պէյերու և ոստիկաններու ներկայութեան: Առաջինը կախեցաւ, Պոլիս, Բարմաք-գափուի բարձունքին վրայ, երկրորդը կախաղան կամուրջին գլուխը:

Դիակները երկար ատեն կախ մնացին հասարակութեան աչքին առջև:

Երկու երիտասարդներն ալ՝ մինչև կախաղանին գագաթը՝ անխուռլ մնացին. իրենց դէմքը մահապարտի տագնապով լինելու չուէր. ժպտուն էին և արհամարտ: Արջին խօսքը, զոր թռաւ իրենց հոգուն խորէն, „ԿԵՑՑԷ՛ ՀԱՅԱՍՏԱՆ“ եղաւ:

Հ Ա Յ Ժ Ո Ղ Ո Վ ՈՒ Ր Գ

Առաջին անգամը չէ որ քու Յեղափոխական դաւակնութեամբ նահատակուիլը կը տեսնես ազատութեան սեղանին վրայ. մի՛ վհատիր, այլ յնձուրթեամբ ծափահարէ զանոնք: Երկուշաբթի առաւօտ կախաղանին վրայ ձօճացող դաշնակցականներու դիակները սուլթանին բռնակալութեան մահազդերն էին:

Ստրկածին, արիւնսխում Համիդը, իր անզօր կատաղութեան մէջ—երբ անկարող եղաւ ոստիկան խալիլի բուն սպաննիչը ձեռք ձգելու—այդ երկու քաջերէն ուզեց առնել իր վրէժը:

Երկուքն ալ հաւատարիմ իրենց նշանաբանին, անվեհեր դիմադրուեցին մահը,—ԳԵՈՐԳ ծիծաղեցաւ կախաղանին առջև, ու ՅՈՎՍԷՓ մերթելով քանանաւ ու դահիճը, ձեռ-

քովը վզին անցուց չուանը „ԿԵՑՑԷ՛ ՀԱՅԱՍՏԱՆ“ աղաղակելով: Իրենց վերջին խօսքը յաւիտենական անէծք մ'եղաւ, Համիդին՝ Չարութեան այդ մարմնացումին դէմ:

Հրէշը մոռցաւ որ այդ երկու քաջերը իրենց եղբրական մահով հազարաւոր վարանողներու կամք պիտի տային, տկարներուն ոյժ, եւ վրէժի մոլեգին զգացումով պիտի ձուլէին բոլոր սրտերը:

Թո՛ղ լռէ եւրոպացին, իր ստոր եւ անարգ լուսթիւնը յեղափոխականի սուրբ միայն պիտի խզէ:

Բայց քաղաքացին զայրացաւ արդարի արիւնը տեսնելով, Յեղափոխականը կատողեցաւ, եւ իր ընկերոջ վրէժը ուխտեց իր սրտին մէջ:

Ընկերներ, մեր ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐՈՒՆ անշունչ դիակներուն առջև չկորսնցնենք մեր պաղարիւնութիւնը. մեր սուգը Մայր-Հայաստանի անաւոր սուգին չնչին մէկ մասն է միայն: Չկորսնցնենք մեր պաղարիւնութիւնը, չեշտակի եւ ջախջախիչ կերպով ուղղելու համար մեր վերջին հաբուածը բռնակալի գլխուն:

Արցունք ու յարգանք մեր քաջերու շիրմին, մահ դաւաճաններու, մահ բռնակալին:

ԿԵՑՑԷ՛, ԿԵՑՑԷ՛, ԿԵՑՑԷ՛ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆ:

Կ. ՊՈՂՍԻ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԿՕՄԻՏԷՍ

(„ՅՈՒՆԻՅԻԿ ԹԵՐԹ“ № 9, 19 յունիս)

Կ ՈՒ Ի Ի Վ Ա Ն Ի Մ Է Չ

(ԹՆԻՐԱՍ ՊԱՇՏՏՕՆԱԿԱՆ ԱԶՐԻՐՈՒՄ)

„Մինչև որս վանի նահանգը ո եւ է անկարգութենէ բացարձակօրէն զերծ կը նկատուէր Սակայն, նահանգին կուսակալին եւ սուլթանի երկու թիկնապահներուն, Սաատին եւ Շէմզի փաշաներու ստորագրութեամբ սրաշտանական հեռագիր մը կը ծանուցանէ թէ, հայ յեղափոխականները փորձած են ամսոյս 15-ին խառնակութիւն առաջ բերել վանի մէջ: Չարմանալին սա է, որ հինգ օր առաջ հայոց առաջնորդը, թագրի մը դրկելով տեղական իշխանութեան, կիմացնէր թէ՛ քիւրդերը հայոց վրայ յարձակելու դիտաւորութիւն ունին. թէեւ յայտնի իրողութիւն մը է, որ վանի մէջ հազիւ քանի մը քիւրդեր կան եւ թէ կայսերական զուռը մը շարունակ կը հսկէ շուկային մէջ եւ զանազան կետերու վրայ ալ ուրիշ զօրքեր կեցած են:

Խուղութիւնը ծագեցաւ հետեւեալ պարագաներու մէջ:
 Դեռահաս օրիորդ մը, որուն վրայէն խռովարարական թղթեր գտնուեցան, ձերբակալուելով իր մօրը հետ առանձին տան մը մէջ արգիլուեցաւ. քահանայ մը մասնաւոր թոյլտուութեամբ բանտարկեալին քով կը հսկէր: Անմիջապէս վերջը, քանի մը հայ յեղափոխականներ յանկարծակի յարձակեցան, քաղաքին պարտէզներուն բոլորը շրջող զիշերապահ զօրաց վրայ եւ ծանրապէս վիրաւորեցին սպայ մը եւ զինուոր մը: Հայ խանութպանները, խօսք մէկ ըրած, իրենց տները քաշուեցան եւ իրենց դռներուն ետեւէն սկսան կրակ ընել փողոցէն անցնող մահմեդականներուն եւ զինուորներուն վրայ: Այս ամօթալի յարձակումը սաստիկ յուզում եւ իրարանցում պատճառեց, որով երկու կողմէն ալ 50 հոգի սպանուեցան եւ վիրաւորուեցան»:

Յեղափոխականներուն զէնքերը դրսէն բերած նոր ձեւի ամենալաւ զէնքեր են, Պարսկաստանի ճամբով գաղտնի ներս մտցած: Ծնորհիւ տեղական իշխանութեանց ձեռք առած ազդու միջոցներուն, կարգը վերահաստատուած է մանաւանդ խիստ զգուշութիւններ ի գործ դրուեցան շրջակայ բնակիչներուն քաղաք մտնելը արգելելու համար»:

Վերջին լուրերը կը հաղորդեն թէ, Վանի մէջ խռովութիւնը կը շարունակուի. հայերը իրենց տներուն մէջ ամրացած են:

Ո Չ Ի Ն Չ Չ Ի Վ Ա Խ Ց Ն Ի Լ

Ժողովուրդ,

Սուբթանի պոռնիկ կառավարութիւնը յանդգնել է կախաղան հանել մեր երկու ընկերները:

Ներքինիների կառավարութիւնը մոլեռանդ ամբոխի միջոցով կոտորած անելուց յետոյ, այսօր էլ կախաղանով է կուռում մեր դէմ:

Երբզդի հարեմի բանտարկեալը տեսնելով որ իրեն չյաջողեց Հայկական Յեղափոխութիւնը թաղել հայ ժողովրդի զաւակների դիակների տակ, խեղդել նրան հայի արեան հոսանքի մէջ, նա այժմ կախաղանով է ուզում մեզ ահաբեկել: Ա, Պոլսի կախաղանը մի նոր սպառնալիք է մեզ:

Թշուառական, եթէ հազարաւոր նահատակները, աւերակ դարձած հայրենիքը, սուլը եւ քո բանտային հրեշաւոր տանջանքները չկարողացան մեզ մի ըրպէ անգամ կանգնեցնել, սարսափեցնել, դու քո կախաղանով ես ուզում մեզ ահաբեկել: Ոչինչ, ոչինչ մեզ չէ կարող վախեցնել, ոչինչ չէ կարող մեզ այլևս յետ նահանջել տալ: մենք քեզ կը պատասխանենք: Այդ կախաղանները մեզ համար մի-մի յաղթական սիւներ են, որոնք խրախուսելու, ոգևորելու են տանջած, տերրորի ենթարկուած ժողովրդին. այդ մարմինների իւրաքանչիւր ցնցումը մի-մի ուժգին հարուած է քո մահապարտ գոյութեան, եւ դա է, որ քեզ պիտի

տապալէ ու քո անարժան դիակի վրայ կանգնեցնէ ազատութեան սիւնը:

Նայի՛ր, այդ հերոսներին, ժողովուրդ, որոնք հպարտ ճակատով հաստատ ու անվահեր քայլերով դիմում են դէպի մահ՝ դէպի կախաղան, շրջապատուած թշնամու սիւններով. նրանց դէմքերի վրայ փայլող ժպիտը ցոյց է տալիս, որ կատարել են մի վեհ պարտականութիւն. — նրանք իրենց զոհ են բերում ազատութեան, ու հայրենիքի փրկութեան գործին: Նայի՛ր նրանց արհամարող հայեացքին, որ ձգում են թշնամուն ու անարգ կախաղանին, եւ «Վեցցէ՛ հայաստան» կոչելով, փչում իրենց վերջին շունչը: Նայի՛ր այդ կախաղանին, սիրտ առ ոգևորւի՛ր մեր նահատակներով՝ թշնամու անարգ սիւնից կախած այդ հերոսներով:

Ընկերներ, դուք կատարեցիք ձեր պարտքը. դուք տանջող ժողովուրդի հարազատ զաւակներ, ողջակէզ արիք ձեր անձը հայրենիքի սեղանին վրայ, ձեր հերոսական մահով մեզ կտակեցիք՝ հաւատարիմ մնալ ազատութեան դրօշակին եւ վռէժինդիր լինել:

Դուք էք, ընկերներ, որ վերածնում, կենդանութիւն էք տալիս վերաւոր ժողովրդին, ձեր մահով ջարդուած, փշրուած էք թշնամու ստրկական շղթան ու ազատութիւն աւետում. ձեր յիշատակը վառ կը մնայ ձեր ընկերների սրտում, ձեր անունը անջնջելի հայ ժողովրդի տանջուած ու վերաւոր կրծքում. ձեր յիշատակը մի-մի անձեռագործ արձաններ են, որի առջև իւրաքանչիւրը գլուխ կը խոնարհեցնէ՝ յիշելով ձեր հերոսական մահը, յիշելով այն սուրբ գործը, յանուն որի կախաղան բարձրացաք:

***

Վռի՛ւ է եւ Վանում:

Երկար ժամանակայ լարուած դրութիւնը պայթել է: Այս ըրպէին մեր ընկերները պատնէշներ շինած կուռում են թշնամու դէմ, այս ըրպէին Վանի փողոցներով արիւն է հոսում: Ազգեստան կոչուած մասը ծածկուած է հրացանի մտով. մարդկային ճիշն ու ազգականները խառնուած հերոս մարտնչողների խրախուսական ձայների հետ, մրցում են հրացանների որոտումների դէմ:

Վռի՛ւ է Վանում, կռիւ հերոսական. թշնամին այստեղ այլևս գործ չունի անգէն ու անպաշտպան ժողովրդի հետ, այլ յեղափոխականների, քաջարի մարտիկների, որոնք զէնքը ձեռին պաշտպանուած, կուռում են թշնամու կանոնաւոր զօրքի դէմ. երկու հակառակորդները կանգնած դէմ առ դէմ գոյութեան կռիւ են մղում:

Յառաջ,

Մեր թշնամին օրեցօր թուլանում, ընկնում է, նա հիմա նստած է հրաբուխի վրայ եւ այսօր կամ վաղ կը ժայթքի այդ հրաբուխը իր լաւայի տակ թաղելով Մեծ-Ոճրագործին եւ իր բռնակալութիւնը. արդէն ա-

քիւրդին և յետոյ նահատակել: Վանքի երկրագործական գործիքները, նոյնպէս բոլոր միւս կայքերը տարել էին:

Այրել էին վանքի մնացած շինութիւնները, այրել էին շրջակայ պարտեզ և անտառները: Սահակ վարդապետի մոխիր եղած դիակը մի գիշեր գալիս գողանում են մօտիկ հայ գիւղացիները և մի տեղ հանգստացնում նրա ոսկորները՝ յանձնելով հողին: Վանքի մէջ եղած տնտեսին, հօտադներին կոտորել էին: Մուծը սկսեց: «Պէտք է շուտ հեռանալ, ասաց ժամկոչը, որովհետև շան հոտառութիւն ունին քրդերը, չլինի նկատեն մեզ այստեղ»: Լալով աղետորով վերջին հրատեչաս տւի իմ սիրած նւիրական վանքին, եկեղեցուն, ջրերին, պատերին, հողերին, կիսայրեւած ծառերին, համբուրեցի վերջին անգամ ազնիւ Տիգրան վարժապետի հողադամբարանը: Լուսինը սկսեց գուրս գալ, կրկին լուսաւորել վանքի սոսկացնող պատկերը, կարմիր ներկեւած գետինը... էլ չկարողացայ դիմանալ. դողդողուն քայլերով սկսեցինք հեռանալ...

Մի քանի օրւան ճանապարհ հեռու էինք, երբ լսեցինք թէ Խիզան, Ազմ, Գառգառ, Սպարկերտ, Նորդուզ հայաքնակ գաւառները բոլորն էլ ենթարկւել են և Խաչ վանքի դրութեան...

Ա Լ Ա Շ Կ Ե Ր Տ

13/25 մայիս 96 թ.

Ալաշկերտը այժմ տագնապի մէջ է: Թէ հայ և թէ իսլամ տարրերը մեծ արիւնահեղութեան մը մերձեցումը կզգան: Ռուսաստանէն հայ յեղափոխականներու միահամուռ յարձակելու և մահմեդականները անողորմ կոտորելու լուրն է, որ խիստ կզբաղեցնէ մտքերը. քրդերը բռնել են բոլոր կիրճերը, անցքերն ու ճամբաները, արդէն միշտ լրտեսներ կը շրջեն սահմանագլխի հայ գիւղերը:

Խաչու գիւղը թալանելու մտքով երեք ձիաւոր և մէկ հետեակ սիպկանցի քիւրդեր բերդանկաներով զինուած կերթան այստեղ լրտեսելու: Սոսկալի անգթութիւններ կը գործեն. խեղճ գիւղացիք ոչխար, դառ և ուրիշ նւէրներ տալով՝ հազու հազ կը յաջողին կակղացնել այդ գազաններուն սիրտը և հեռացնել գիւղէն: Աշխալէ գիւղի հասօ անուն համիրիէ հազարապետը անտանելի պատուհաս մը եղած է իր հայ դրացիներուն: Մէկին ոչխարները կը յափշտակէ, միւսին եզները, ուրիշի մը ուտելիքը, այնպէս որ խեղճերը օր լստօրէ կը մատնին պատառ մը հացի կարօտ վիճակին: Իսկ միւս գիւղերուն մէջ պատահածները՝ գազանութեան և անգթութեան ամենասոսկալիներն են: Թալան, բռնաբարութիւն, սպանութիւն, առեւանգութիւն, ահա ինչ որ շարունակ տեղի կունենան նոյն իսկ կառավարութեան պաշտօնեաներու կողմէ:

Ամեն տեղ համիրիէ հեծելազօրքը կը հաւաքեն՝ Զէյթուն և ըստ ոմանց Վան ուղարկելու համար: Ալ կարող էք երևակայել, թէ ինչեր կը քաշեն խեղճ հայերը կուրի գնացող քիւրդերու ձեռքը, մանաւանդ

որ հայերու դէմն է այդ կուրը: Աերջապէս Ալաշկերտի վիճակը շատ տխուր է:

Տիրութեամբ կը յիշեմ սա պարագան, որ հայ ժողովուրդը՝ հակառակ իրեն եղած յորդորներուն, հակառակ կատարուող տխուր փաստերուն և դառն փորձերուն, դարձեալ անփոյթ կը գտնուի ինքնապաշտպանութեան համար զէնք առնելու:

Ն Ա Մ Ա Կ Ն Ե Ր Կ Ի Լ Ի Կ Ի Ա Յ Ի Յ

5/17 մարտ 96 թ.

Պայրամին երկրորդ օրը մի կուր տեղի ունեցած է Ալէքսանդրէզի մէջ անգլիական Պալֆլէօն մարտանաւուն և օսմանեան Պէյրութ պահակ շոգենաւուն նաւազներէ ոմանց մէջ. անգլիացիներն թէ աղեկ տեսակէն տիտց մը կերած և թէ տեսակ տեսակ նախատանաց ենթարկուած են: Գործը շատ աղետալի հետևանք պիտի ունենայ եղեր տեղացի հայերուն համար, եթէ դայմագամն ու զինւորական հազարապետը վրայ հանելով ընտիճ զօրքերն իրենց տեղը չվերադարձնէին, որոնք մարթինները լեցուցած և պաշարպօզուկներու հետ միացած՝ քաղաքին վրայ յարձակելու վրայ են եղեր: Անգլիական մարտանաւաց հրամանատարն ապիկարութեամբ մը լուած է այս անպատուութեան առջև և մինչև իսկ անկարող գտնուած է պաշտպանել մի հայ պատանի, որ անգլիական լեզւին ծանօթ լինելով թարգմանի դեր կատարած է անգլիական նաւազներու մօտ. խեղճը մինչև իսկ դէպքին վայրն ալ չէ գտնուած, և ահա այսօր այդ անբաղդն Հալէպի կեդրոնական բանտը կը գտնուի: Ալ ի՞նչ սպասել այն կառավարութեանէն, երբ նա անկարող կը գտնուի նոյն իսկ իր զինւորական պատին պաշտպանելու, ի՞նչպէս կրնայ հալածեալ և ամենուն ատելութեան ենթակայ եղող մի ազգ պաշտպանել:

Ծաւ ի սիրտ կը նշմարւի, որ այս օրեր Սուետիոյ հայաքնակ գիւղերու գլխուն ալ բան մը կը պատրաստուի արիւնկզակ թշնամոյն կողմէ. քննիչներ գացած են հոն: Արււի թէ նորանոր զօրքեր ալ խրկելու վրայ են: Երէկի օրն Օսմ. պահականաւ այն ծովեզօր գացած է: Արիշ տեղերէն, հինգ հատ պահակ շոգենաւներ ալ եկած են և կը պտտին այժմ Արիւիոյ և Սուետիոյ եզերքները հայ կամաւորներու խմբերուն Արիւկի անցնելուն արգելք ըլլալու համար: Զգիտեմ ո՞վ կը խնայէ այն տեղի անօթի և մերկ հայուն...

* *

9/21 և 10/22 մարտ 96 թ.

Քիլիս ևս զօհ գնաց թիւրք բարբարոս խուժանին: Մինչդեռ մէկ կողմէն, որպէս թէ զօրքերն դրսէն եկող արաբ ու քրդերն կարգելն ներս մտնել, միւս կողմ տեղացի շներն կը խողովողէին ժողովուրդը, կը թալանէին ու կը վառէին հայոց տներն ու խանութները: Քաղաքին մէջ մորթեւած են մօտաւորապէս 30 հոգի, որոնց մէջ տեղւոյն քանի մը երեւելիներն ալ կան: Թալուած են բոլոր հայոց խանութներն և շատ մը

Հայու աներ, բացի Պէգիստանէն. այլուած է միայն Պայ-
րամեաններու տունն, իսկ մեծ կոտորածը գործուած է
շրջակայ այգիներն ու պարտէզներն գտնուող Հայերուն
վրայ, որոնց թիւն կըսուի թէ՛ շուրջ 200-ի կը հաս-
նի: Եթէ Հալէպէն էսթերլիներն չհասնէին (Չորիւտոր
զինուորներ) տեղւոյն բոլոր Հայոց ընտանիք անտարակու-
սելի էր: Դէպքին օրն տեղւոյն դայմագամն և հազա-
րապետը Հալէպ կը գտնուին եղեր, անշուշտ կանխա-
մտածութեամբ: Քիլիսի դէպքն այժմ սարսափով լե-
ցուցած է Հալէպ, Այնթապ, Այնտիզ, Պէյրան և միւ-
շև իսկ Ալէքսանդրէզը: Բոլոր քրիստոնէսք միշտ
ահ ու դողի մէջ են, վայրկեանէ վայրկեան կսպասուի
արիւնհեղութեանց և աւարաւուութեանց: Մոռցայ ըսել
թէ՛ Քիլիսի դէպքին մէջ մեծ դեր խաղացած են կա-
նոնաւոր զօրքն ալ, որոնք որպէս թէ ժողովուրդը
պաշտպանելու պաշտօնն ունէին:

* *

17/20 մարտ 96 թ.

Ունիոյ գործերու մասին նախորդ նամակներովս ըն-
դարձակ դրած էի, որոյ վերջնական հանգամանքներն
կը համարուտեմ աստ: Բազում աշխատեցանք և ոչինչ
կալանք. մեր նախնի փառաց այդ նւիրական վայրն կըր-
կին ընկաւ մարդասէր Եւրոպայի պաշտպանեալ Ռճրա-
գործի ճիրաններուն տակ: Ունին այժմ անկայուն և
տարտամ վիճակի մը մէջ կը գտնուի: Մի հաւատաքեր-
բէք զանազան թերթերու գրածներուն: Այն պայմաններն,
որ երկուստք ընդունեցան, բարենորոգմանց հռչակա-
որ ծրագրին մէջ արդէն գծուածէին Ձէյթունի և Հա-
ճընի համար, որուն գործադրութիւնը, եթէ արդի վե-
ճակը շարունակուի, Հայոց բոլորովին բնաջնջման հետ
թերևս իրագործուի. եթէ երբէք այս վիճակին վերջնա-
կան և հիմնական բարեփոխում մը չտրուած և առանց
հզօր և իրական միջամտութեան, հիւպատոսները որ և
է կարգադրութիւն մ'ընելով մեկնին անկէ, այն ատեն
փոխանակ մեր քաջարի դիւցազներու և դիւցազնուհի-
ներու, մահագոյժ բուերու երամներ պիտի տեսնուին Տաւ-
րոսի հպարտ ու գոռող այդ բարձանց վրայ, և դժո-
խոց ծնունդ սուլթանն անմեղ հայերու արիւնով ներկ-
ուած գահոյն վրայէն պիտի ըսէ իր պաշտպան աստուծուն
ու դաշնակից Եւրոպային՝ «Արդ հրձիւմի սիրտ և ի հոգի,
զի տեսին աչք իմ զվրէժխնդրութիւն իմ ցանկալի»:

Ձէյթունցոց կոտորածն անխուսափելի էր, եթէ
հիւպատոսները մի ժամանակ ալ ուշանային, որովհե-
տև ուտեստի և ուղղամթերքի բացարձակ պակասու-
թիւնը թիրքին զօրութեան դիմադրելու այլևս ոյժ
էր թողած իրենց վրայ, թէև ի սկզբան պայման ա-
ռաջարկած էին, Ձէյթունին հետ Մարաշը, Հաճընը և
Ալպիստանը միացնելով մի առանձնաշնորհեալ երկիր
կազմիլ. բայց հիւպատոսներու դեսպանատանց հետ ըրած
բանակցութիւններէն սորա անկարելիութիւնը հասկնա-
լով, բաւականացած են միայն Ձէյթունի համար նշա-
նակուած ծանօթ պայմաններով, որոնց ոչնչութիւնը
ակնյայտնի է արդէն: Առի միջոցին Ձէյթուն գտնուող
ոմանց յայտարարութեանց համաձայն, Ձէյթունի դի-
մադրութեան միջոցին կռիւ ժամանակ Հայոց տուած
կորուստն իբր թէ եղած է 120 հոգի, իսկ անօթու-
թենէ և հիւանդութենէ մեռնողներուն թիւը 8000-էն

աւելի. թրքաց կորուստին թիւը որոշ չեն կրնար ըսել,
բայց կը կարծեն թէ 10,000-ի մը կը հասնի:

**

25/6 ապրիլ 96 թ.

Ներսերէն առնուած թշուառութեանց և բարբարո-
սութեանց լուրերն աննկարագրելի են: Իբրև օրինակ,
քանի մը իրողութիւններ յիշենք հոս. ա) Ուրֆայի մէջ
ջարդին հետեւեալ օրերը, որպէս թէ կարոտելոց օգ-
նելու նպատակաւ իրենց սպանեալ ազգայնոց միւսերն
եփած և կերցուցած են անոնց, և այս իրօք դիտմամբ,
առաջին դիակները կերցնելով ողջ մնացածներն ալ
թունաւորել և ոչնչացնել, բ) Անթուրը անարժան հա-
մարել ոչխարի կամ այծի միս ուտելու և գ) Նոր տե-
սակ անարգանք մը ևս ընել Հայոց: Այսօր Ուրֆայի
մէջ խեղճութիւնը այն աստիճանի է հասած, որ
բախտաւոր կը համարուին այն անձինք, որոնք օրական
20-25 դահեկանի հաց ձեռք բերելու կը յաջողին:
Պէրէճիկի մէջ ընտանիք մը ամբողջովին ջարդելէն յե-
տոյ կսկսին փնտռել տան օրիորդը, որ գեղեցկուհի
մ'է եղած. երկար փնտռելէն վերջ ղիակը կը գտնին
ջրհորին մէջ, ուր կամովին նետուր է անբախտը իր պա-
տիւը փրկելու համար, և կանպատեն անշունչ
մարմինը... Այնթապի մէջ երկաթագործներն ու դար-
բինները բռնած և գլուխին հնոցի մէջ խանձելէն
վերջը սալի վրայ դրած և մուրճով ջախջախած են.
Ծերունի պայտարի մը ծնկներուն վրայ պառկեցնելով՝
մորթած են իր երկու երիտասարդ զաւակները, որուն
հետեւեալ խեղճ ծերունին խնթացած է. հայ կաթողիկ
երիտասարդ մը այնչափ բրածեծ ըրած են, որ մարմնոյն
ոսկորները ջարդ ու փշուր լինելով՝ բոլորովին տափկած
է: Մարաշի մէջ կանոնաւոր զօրքերը ամեն լրբութիւն
ի գործ դնելէն վերջը՝ գեղեցիկ օրիորդներն ու հարս-
ները պարել տալէն և ամեն տեսակ լիտիութիւն կա-
տարելէն յետոյ կամ առեւանգած կամ ոչնչացուցած
են: Ամբողջ (որ Հալէպի և Ալէքսանդրէզի մէջտեղ ըն-
դարձակ դաշտավայր մ'է), նոյն իսկ Հալէպի մէջ բազ-
մաթիւ առեւանգուած հայ օրիորդներ կը գտնուին: Տե-
ղոյն քրիստոնէայք թէպէտ և լուր տուած են հիւ-
պատոսներուն, բայց նոքա անկարող գտնուած են այդ
անբախտներն ազատելու, իսկ ոմանք այս մասին թիւրք
կառավարութեան դիմէն իսկ աւելորդ համարած են:
Մարաշ, Այնթապ և ուրիշ տեղեր եկեղեցիներու և ա-
զօթարաններու մէջ անօթի, քաղցած և մերկ կարօտե-
լոց անհամար բազմութիւն մը կը վիտայ, որոնց հա-
զիւ թէ ամենաչնչին օգնութիւն մը կը մատակարարուի:
Որչափ որ դրսէն նպաստներ ալ կուգան, բայց ասոնք
հազիւ թէ թշուառութեանց 10/10-ը կրնան մեղմացնել:
Արդէն թշուառներու կարավաններն սկսած են ելնել
հետզհետեւ Ուրֆայէն և Տիգրանակերտէն. սիրտ կու-
ղէ, որ դիմանայ ասոնց վիճակին և պատմութեանց առ-
ջև: Եթէ կարելի լինի մարդ կուզէ ելնել այս երկրէն՝
զանոնք չտեսնելու և չսելու համար, որովհետև ինչ
որ սոսկալին է՝ կուզես օգնել և չես կրնար: Ուրֆայէն,
Մարաշէն, Այնթապէն կոտորուածէն ազատուած քանի
մը խեղճեր իրենց ընտանեաց դոյզն օգնութիւն մ'ընե-
լու յուսով Հալէպ գացած են սոսակ վաստկելու, կա-
ռավարութիւնը ամենամեծ խտրութեամբ ետ դարձու-

ցած է զիրենք իրենց տեղերը, այժմ Ցաճկաստանի մէջ այս ընդհանուր կանոն մ'է եղած՝ պանդուխտները իրենց տեղերը վերադարձնել...

Ք Ղ Ի Ի Վ Ի Ճ Ա Կ Ը

Սուլթանական անագորոյն Տրամանները, ինչպէս Հայաստանի ամեն վայր, նոյնպէս ալ Քղիի դաւառը քանդեցին ու աւերակ դարձրին: Չկայ դիւղ մը, որ կողոպտած ու քանդած չըլլայ:

Շրջակայ գիւղացիներէն շատերը հազու հազ իրենց կեանքը պրծելով՝ քաղաքը ապաստանած են: Քաղաքին ամեն մէկ տան մէջ, իրարու վրայ դիգւած, 20-25 հոգի կը հաշուի: Մերկ ու բոբիկ մէկը իր հարսն ու որդին, միւսը մայրը, եղբայրը և քոյրերը թողած փախած են: Շատերն ալ իրենց տունն ու տեղը ձգելով՝ լեռները քաշած են, բայց ինչ ըլլալին յայտնի չէ, որովհետև ամեն կողմ ահ ու սարսափ կը տիրէ: Քաղաքէն դէպի գիւղերը հաղորդակցութիւնն դադրած է, ոչ ոք կարող է դուրս ելլել: Աերջապէս ընդհանուր վիճակը աղէտալի է: Գիւղերէն մանրամասն տեղեկութիւններ կը պակսին, միայն սա ըսեմ թէ, սովէն մեռնողներ շատ պիտի ըլլան: Քաղաքին նկատմամբ թըշուառութիւնները աննկարագրելի են:

* *

ԽՈՒԻՍՍ.— Երբ անխիղճ սուլթանի կողմանէ չորս դին խժգժութիւններ ի գործ կը դրուէին, գիւղին երևելիներէն Խօլմաթլեանք, Հիւսէյին պէյի որդւոյն, Հայտար պէյին օգնութիւնը կը հայցեն, որ իսկոյն իր պահպան քիւրդերով կը փութայ պաշտպանութեան: Այս միջոցին էր, մէկ քանի հոգի փայտի գացած ատեննին, գիւղին տակ, գոռներուն մէջ, բորսանցի քիւրդերուն հանդիպելով՝ որոնք աւարառութենէ ետ կը դառնային՝ իրենց վրայ ալ կը յարձակին և ձեռուրնուն ջորիները կը յափշտակեն: Այս լուրը գիւղը հասածին պէս, Հայտար պէյին քիւրդերուն հետ 20-30 հատ ալ հայ երիտասարդներ օգնութեան կը հասնին և կռիւր կըսկսին. թէև բորսանցիներէն հինգ վեց հոգի գնդակահար կ'իյնեն, բայց առանց ջորիները ազատելու ետ կը դառնան. անոնց շատութեան պատճառաւ ալ չէին կըրցեր դիմադրել:

Այս դէպքին վրայ Խօլմաթլեանները սարսափահար Մեսրոպ էֆէնդին և Գէորգ աղան իրենց ընտանիքներով Հայտար պէյին տունը կերթան, իսկ Վարապետ և Յովհաննէս էֆէնդիները Հողաս ԱՏմտ պէյին կը դիմեն իրենց պաշտպանութեան համար:

Այս էֆէնդիներուն մեկնելէն վերջը, գիւղին մէջ արդէն յուսահատութիւնը տիրած էր, երբ նոյն գիշերը 1200 քիւրա՝ պլեճանցիք, կոճկցիք, խարորցիք, խուպացիք, բորսանցիք գալով գիւղը կը պաշարեն: Խուբացիք, մեծ ու պղտիկ, երեք օր երեք գիշեր դիւցազնաբար թշնամոյն դէմ կը կռւին ինքզինքնին պաշտպանելու: Սակայն ինչ դժբախտութիւն, գնդակին կը պարպուի: Ինչ ընեն, ճարերնին հասած՝ տուներնին,

տեղերնին ձգելով, մի կերպ, մէկ մասը քաղաքը, մէկ մասն ալ լեռները կապաստանին: Քիւրդերը այլևս հանգիստ ներս մտնելով՝ նախ եկեղեցին կը պրծեն, պատկերները կը պատուեն, բոլոր անօթներն ալ կը շորթեն, անկից վերջն ալ կսկսին տունները պարպել իրենց հետ բերած պարկերներուն մէջ. գրեթէ բոլոր գիւղը աւերակ կը դարձնեն:

Այդ կռիւի ատենը բաւական զոհ տուած ենք:

Երեք օր ետքը, նոյնքան բազմութեամբ տերսիցիք կուգան Խուբը կողոպտելու, որ իրենցմէ առաջ կողոպտած էին, անոնք ալ մոռացած բաները առնելով կըտանեն:

Խուբսի ընդհանուր վնասը կը հաշուին 96000 ոսկի, միայն եկեղեցիները կը հաշուի 800 ոսկի:

* *

ՍԻՐԿԵԻԵԼԻՒՔ.— Այս գիւղի հարուստ երկու եղբայր Այլանխանները սղանուած են, դիւղն ալ թալանուած: Գիւղի բնակիչները լեղապատառ ասդին ու անդին կը փախչին:

* *

ՕՍՆԱԿ.— Իսմայիլ պէյը, Ապոնյակ, Հասան պէյին մանչերը, Ցարման Իսմայիլ պէյին տղաքը, Ծերմաք և Արեգ ալ շէյխ Հաւըզ էֆէնտինները թէև կը պաշտպանեն այս գիւղերը, սակայն ասոնք ալ պսպիսով կը ոչնչանան: Գրժըգանա Մուստաֆա աղան 300 հոգիով երեք ամիսէ Զանազիք նստած իբրև թէ կը պաշտպանէ. ինքը Զանազիցոց ծուծը հանեց:

Արուց Ասուածածնայ վանահայր Մեսրոպի 20-22 տարեկան աղան գիւղէն դուրս կը մորթեն:

Քաղաքի մտակայ կողոպտած գիւղերն են՝ Էլմէղ, Չումախ, Ակիպէնանք, Ճպուզեղ, Ախբըզուտ, Չարիպաշ, Օրար, Սեղունք, Ասող-Բերթ, Քերպոզ, Աւըրուրնիկ, Զան, Չէլէպու, Մրզան, Քիւրու-Զանախէիք, Սանճախլըզը, Խօլքար, Ալիբերան: Սանճըղու մէջ երկու հարս, երկու ալ աղջիկ թըքացուցած են: Մեռած և վիրաւորուածները յայտնի չեն:

50-ի չափ Համիդէի զօրքեր, իբրև թէ Օրորի պաշտպանութեան կուգան, երբ կիմանան թէ հըսընանցիք 800-1000 հոգիի չափ Ասող-Բերթի վրայ կը քալեն, օգնութեան կերթան:

ԱՍՏՂ-ԲԵՐԹ.— Ինչպէս ըսինք համիդէները Ասող-Բերթի օգնութեան գացած էին, հայերուն հետ միանալով կսկսին կուելլ, բայց երբ կը տեսնեն, որ կարելի չէ յաղթել, համիդէները կը միանան յարձակողներուն հետ: Անիւր երկար կը տևէ. քիւրդերէն 70-ի չափ կը վիրաւորեն, բաւական հոգիք ալ կը մեռնին: 36 քիւրդ ալ կապելով քաղաք կը բերեն կառավարութեան կը յանձնեն, մեր վիրաւորեալները և մեռեալները յայտնի չեն:

* *

ՔՂԻՒ ՔԱՂԱՔԸ.— Քիւրդերը և չէրքէզները միանալով, Ընտերէսը, Շէն, Աոինծ Հէրման, Մեղիքան, Ամաւիչ, Տենիկ և ուրիշ մի քանի հայ գիւղեր քանդելով ու աւերելով, 800-ի չափ քաղաքին վրայ կուգան, Քղիի երիտասարդութիւնը ուրիշ բան մը չլիտի կըրնար ընել, բացի միայն յուսահատական կռիւ մը բարձրաննելուն դէմ, ուստի աս մտադրութեամբ ժողովց

իր ուժերը, այս պարագային տեղական գայմագամն ալ օգնութեան ձևով կառուցուց, անմիջապէս 300-ի չափ նոր զէնքեր բաժանեցաւ: Կաւորքէն ձերակ քիւր-դեր ելան (քաղաքէն 1 ժամ հեռու) հոն թշնամիին կապանն, իրենք արդէն կիրճերը բռնած և ապառաժ-ներու ետև պահելու ևս, կը չէրքէզներն ու քիւր-դերը վարը իրենց ոտքին տակ, շաթալ աղբրիկ կե-րևանն, մերիները հրացանաձգութիւնը կսկսեն, որ կտեէ 24 ժամ ձերջապէս երբ քիւրդերէն մէկ քա-նին գլտին կը գլուրին, միւսները լեղապատառ կսկսին փախիլ: 2էրքէզներն ալ անձնատուր կըլլան ըսելով թէ՛ «Մենք սուլթանի ֆերման ունինք: ձերջապէս զէն-քերի շնորհիւ ինքզինքնիս կը պաշտպանենք»: Դժբաղ-դութիւնը այն է, որ կառավարութիւնը զէնքերը կրկին չէրքէզներին տալով ետ կը վարձէ, որոնք կիրթան և կարապետ և . . . *) կը կողոպտեն: Հիմա մեր ե-րիտասարդները քաղաքին շուրջ կը դառնան զայն պաշտպանելու:

Կիսանալք, որ մեր գաւառի սահմանակից Թէփէն 350-400 և Կըրպոյն Երզն 14-15 տուն թրքացած են:

Թ Ի Ի Բ Գ Ի Ո Յ Թ Ո Ի Բ Զ Ը

Հ Ա Յ Ա Կ Ս Ա Ն, Կ Ի Ե Տ Ե, Մ Ա Կ Ե Դ Ո Ն Ե Ա, Ս Ի Ի Բ Ի Ա

Ձերջապէս... ո՛րք պիտի յանգն ասոր ծայրը, կը հարցնէ ամեն մարդ անմիջապէս և անսկզբով: Արդեօք այսպէս երեսի վրայ պի-տի ձգին Թիւրքիոյ մէջ աստիճան ժողովուրդները մարդկութենէ ելած զազան սուլթանի մը կամայականութեան զոհ ըլլալու համար: Մի-թէ սյր ժողովուրդներն ալ իրեն մարդ, իրենց ծակտիկ քրտիկը-վա ազատ և երջանիկ ապրելու իրաւունք չունին այս լայն աշ-կարքի մէջ: Մայրը երբ Թիւրքիան աչքի առնէ կը քերէ, ինքսա-կերպար այս հարցումը կընէ, որուն կը յաջորդէ դժուրակ հե-սթափութիւն մը դէպի մարդկութիւն և դէպի քաղաքակրթութիւն: «Ժողով Կիւտնը օճիկ կը փաթառի» կըսէ ժողովուրդական առածը: Թիւրքիա՛ այս րոպէս ապստամբական զօրն շղթայով մը զնկած է: Հայաստան, Կրեալ, Մակեդոնիա, Սերբիա եւայլն, կըս-պառնան «հիւանդ մարդուն» օրհասը փութացնել:

Սուլթանը Հայաստան տակնուրքայ քնելու համար ինչ ցած մե-ջոցներով որ իր շար դիտումը ի գործ դրաւ եւրոպական տերու-թեանց աչքին առնել, նոյն խճճութիւնները գործոց Կրեալի մէջ ապստամբութիւնը գազարելու պատրուակով: Հորձանք հեռագրեալ և վարդէ: Երբեք կառավարութիւնը իր հպատակներու համար կոր-ծանարար անողոք քաղաքականութեան մը կը հետեւի: Բայց դժ-բախտութիւնն այն է, որ իր դաշնակցին ամեն մէկ հակահարցածը մա-հացու լայն վերջ մը կը բանայ իր արդէն պիտաժէտ մարմնոյն վրայ, այնպէս որ իր ստատուութեան անկի մտաւորտ կը թի:

* *

Աւտարիոյ նահարարակները վերջնա իտեղով, յամոն Թիւրքիոյ անկեղծ գործակալներուն, կը յայտարարէր՝ «Ի՞նչ արժ քարհն-նորուններ չի մոցեն, Թիւրքիոյ «կերջական կործանումը մտ է»: Այս անողոք վճիռը արձակած են արդէն ուրիշ շատ պետական մե-նաւորութիւններ: Քանի մ'որ առաջ ալ Լեզուա Պոլիէ կաճառի ան-դամ, Ռաբի, Նշանաւոր համաժողովի մը մէջ, իտեղով Հայկական շարքի մասին, կը վերջացնէր իր բանախօսութիւնը ըսելով «Եւր-պան պէտք է վերջ տայ հայկական սարսափներուն: Պէտք է ծա-նու քերել Թիւրքիան կամ կտոր կտոր պէտք է ըլլայ»:

Քաղաքակրթութեան ծոցէն քարոզարցած այդ արհաւիր դատա-կնիքներուն առջև, «Մէլէիէն» Թիւրք ազատամիտ օրհանը, կը ողջայ իր երկրին տիրու Վեճալե և կը թախանձէ Եւրոպան, որ քարհկարգէ Թիւրքիան:

— Ուստիկանստան դուռը և կեղծական բանտին մէջ բան-

*) Աստիճանի է:

տարեկան 1800 հայեր փորձեցին դունքը կորստակեցնել փախչել: Զոր-քերը հասան և կրակ քրին բանտարկեալներուն վրայ, որոնցմէ 180 հոգի սպանուցան և վիրաւորեցան: Դեռսպէսն էր կորսուող տղին Դրամը մասցածները արձակել:

— Սուլթանը իր թանկագին կեանքը ընդքարը տանելու համար կրկին վրայ, հրամայած է իր ստիկաններուն, ուր ո՞ր մարդկային կամբարներ տեսնեն, և առաջին ազգաբարոյթեամբ չի ցուէն, կրակ ընեն անոնք վրայ: Դըր թէ «Երիտասարդ Թիւրքիոյ» յեղափո-խականներուն դէմ է այս միջոցը, որոնք կը վիտան բանակին և ծովասպաններու մէջ:

— Համբողջ հեծելազունդէն 120 հոգիէ բաղկացած շուկա մը պիտի գայ Պոլիս սուլթանի անձնապահպանութեանը համար:

— Պ. Վալիար, Ֆրանսական դեսպանատան գիւտարկան կոր-նը, որ Կիլիկիա գացած էր, հայր Սալվատորի սպանութեան իր քննիչ, Մարաշ, Տիարալէքի և Ջէթուն պցելիէ յետոյ, վերադար-ձաւ Պոլիս: Արեւիսար տեղեկութիւններ տած է գաւառներու մէջ տիրող թշուառութեանց մասին և կըսէ թէ, ինք միայն հաղիւքցան հայ առջին ազատած է:

— Ալաի սուլթանը, վերջապէս, վեց խոշոր տէրութեանց թախան-ձանաց վրայ... զիջաւ Ջէթունի քրիստոնէայ զայմագամ մը կար-գել և այն ալ... յունարաւան քրիստոնէայ մը:

Ետեղ Վալիար, որ այդպիսի ինքնուր սուլթանի ունի երկրի վրայ

* *

Սուլթանը Կրեալի մէջ իր կեղտոտ կեքքը յազնցնել յետոյ, իր տեսալ թէ անվանեք ժողովուրդի մը հետ է գործը, հաշտարար միջոց դիմել կուզէ: Մարդկային արժանապատուութեան հետ կը խառայ անպատիւ սուլթանը: Մինչև յունիս 1, Կրեալի արեւ-մուտան մասին մէջ է՞ զի կործանուած և 25000 հոգի անպատուա-բան մասցած են: Անկէց ի վեր Կորնտոսը քրիկզումներու և շարքի տրեր կը համին:

Կրեալ կըզին դար մը առաջ հինգհարիւրհազար քնակեղ ու-նէր, այսօր հազի երկուհարիւր յիսունհազար, անպիտան վարչու-թեան և անընդհատ կտորածի պատճառով հատած են: Հայաստա-նը անկի դժբախտ եղած է այդ մասին:

Յոյն ազգը գիտէ միշտ իր ազգային արժանապատուութիւնը բարձր պահել: Ամեն կողմէ օգնութեան ձեռք կը կառկան իր-տացիներուն: Անէքսանտիոյ յոյն գաղթականութիւնը երեքհազար ոսկի հանգանակեց, և կը յուսայ ուղեհարի բարձրացնել: Ուղի-պիական խաղերու հովանաւորող պ. Ավերոս երեքհարիւրհազար տրախմ ուղարկած է կրեալացիներուն օգնութիւն հասցնելու համար: Կրեալացիները վճռած են իրենց արեան մինչև վերջին կամիւր պատերազմի և երբէք հաւատ չընծայել ներքինապետ սուլթանի խոստումներուն, որուն Լըբուլիւնիերէն սրտեղին ուռած է այլևս:

Հիւստոններու և մասնաւոր թղթակցներու տեղեկութիւննե-րը շատ սրտամոլիկ են: Կըզին ամեն կողմը աւեր, հոգեհ, կեղեկ-դեցիներն ու գերեզմանները՝ անդամ սրբապղծուած են: Թիւրք գիւտարար անցնի, բայց թրքական շուկայ կարգեցին: Փախու-սականներն շատ գէշ և նկարագրեն կըզին ներքո:

Բոսնիէի մէջ կատաղի կռի մը միջոցին Թիւրք գիւտարարը համով շարք մը կըբար և երեքհարիւր հոգի վրայ տած են: Այդ դիւցազաններ կուին, դժբախտ Եւրոպայէ հեռու կը դիտեր իր վայրագ գիւտարարներու կտորումը:

Կրեալի նոր կառավարիչը, Ապտուլլահ փաշայ, կըզին երեւելի-նէրը, եւթկուորմները հաւաքելով, եւարքունս եկած հեռագիրը հաղորդեց, որուն մէջ սուլթանը ցաւ կը յայտնէ կըզին անցած դարձաններու մասին և կը ցարկայ կրեալացիներուն փախալք կա-տարել, կէ՞ զինաթափ ըլլան: Ապտուլլահը կը խոստանայ գիւտար-րական զորձողութիւնները դադարեցնել և ընդհանուր ներում շնոր-հել, եթէ ապստամբները ինքզինքն մը իրենց տունները դառնան: Սուա չէ, որ կըսեն թէ՛ «Թիւրքը սայլով կորսայ»:

Փրանսական «Ցան» լրագրող, որ Թիւրքիոյ եւեւուտարին բա-րեկան է, կը գրէ՝ «Ինչու՞ այսքան ուշ լաւագոյն չէ՞», որ ժամա-նակ չի արւել Կրեալի վերքը թունաւորելու: Եստ դիւրաւ չափով զոցի այդ վերքը, որքան ալ ամոցել դեղոր գործածուին. սուրը և հուրը չափազանց բորոքեցին»:

— Սուլթանի երաւեղն կրեալացիներուն հրացանները պիտի պա-տասխանեն՝ կըսէ յոյն թերթ մը:

Թիւրք գիւտարարը նորանոր խճճութիւններ կործեցին Բիսա-մոն և Քիսոսիքի նահանգներուն մէջ. հինգհարիւր սպօքօրիպիներ, հոշակաւոր Փափամիլէօքօսի առաջնորդութեամբ, օգնութեան վա-զնցնի քրիստոնէաներուն: Կը վախցի թէ ապստամբները պաշա-րի նեղութիւն կրեն:

Թիւրքիոյ կառաքողին, արտաքին գործոց մասին եւրոպական թղթակցի մը յայտնած կարծիքը՝ «Մենք կը սիրենք համաձայնու-թեան յանգիւն բայց կրեալացիները չեն բաւականամար. նպատակ-թեան յանգիւն անշատու մեզմէ: Մենք հակառակ չենք բար-նին է բոլորովին անշատու մեզմէ»:

Նորոգումները (°) և շինք ցանկար վերծառութեան դիմել, եթէ ամոնք զեմալման լինին: Բայց մեր պարտականութիւնն է փութով կարգը վերահաստատել: Այո, մեծը եւ պարզը, յայտն ալ զհնարածի բնից եւ սակայն... Նորէն կոտորեցից:

Տէլիանի, յունաց ելեմուսական Նախարարին Նիւ-Յորք չէ-րալի թղթակցին յայտնած կարծեք կը տարբեր թողարկէն. «Կոն-ը չի վերջանար, կըսէ Տէլիանի, և կարծեմ, եթէ կրեաւցինեք լաւ պաշար ունին, յաղթութիւնը միշտ իրենցն է: Մեր դերը, իբրև կառավարութիւն, շատ փախուկ եւ դժուարին է. մեր ժողովրդին և կրեաւցիններուն փափացն է կղզին Յունաստանին միացնել: Ազգասմբութեան պատճառները որոշ եւ բազմաթիւ են: Կղզին ոստիկաններուն ահագին խումբը երեք տարի է վճարում չէ ստացած, ժողովրդին դրամը ամբողջովն թիւրքիս կը դրկի. խոստումներ տրւած ու չեն գործադրած: Տէրութիւնները, փոխանակ ճամուկրանք զգալու, անշարժ կեցած են քրիստոնէից կոտորածին առջև, պահպանելու համար... «Ճերմակաւ հաւատարկութիւն» ըս-լածը»:

Դեռսամները, իբր թէ, հաստատ որոշեր են թիւրքին վրայ ճշուճ բանեցնել վերջնապէս կարգադրել տալու համար այն հարցերը, որոնք կայարութեան գանձաւան մասերուն մէջ անկարգու-թեանց գրգռու կըլան, մասնաւորապէս Կրետէ մէջ:

Դեռսամները կը պահանջեն չափազանց դաշնադրութեան գործադրումը և ազգային ժողովը գումարումը, որ պետի վիճաբանի թէ հարկ է Կրետէին, ալ Մամուսի նման ինքնորոշութիւն տալ: Կը պահանջեն նաև, որ ընդհանուր ներում շնորհի եւ երկուտեք թըշ-նամութիւնները դադարին:

Ներքին տրեքը շատ վրդովել են. նոր արեւմտեցող կոնկեր պատաններ և կրեաւցիններ երեք թշնամութ գրաւեր են: Կիրակի օր կղզին քանի մը կէտերուն վրայ սաստիկ ընդհարումներ տեղի ունեցած են, որոնք տեւած են մինչև իրիկուն: Լեռները ապաստա-տող զեղաւթները անօթութենէ կը տառապին:

Գանձահ մէջ քրիստոնէից դռներուն վրայ նշանակած կարմիր խաչերը արհուսարսափի մատնած են ժողովուրդը: Մահմեդականնե-րուն կողմէ դաւադրութեան մը նշան կը նկատուի:

* *

Մակեդոնիացի յեղափոխականները Պուլկարիոյ երևելի քաղաք-ներուն մէջ մեծիկներ գումարեցին: Այդ մեծիկներուն մէջ որոշու-կցաւ զօրեղ մեշոցներ ձեռք առնել իրենց ժողովրդին վիճակը բար-րութեան դէմ եւ ինչպէս Պուլկար կառավարութենէն, որպէսզի Հանսայ եր քաղեցութիւնը գործածել ի նպաստ մակեդոնացիներին:

Սվոյաօտա (ազատութիւն) թերթը կը յարձակի կառավարութեան վրայ Սօֆիոյ մէջ մակեդոնական մեծիկը արգելելուն համար. «Հա-նավարութիւնը, կըսէ վերոյիշեալ թերթը, իզուր կաշխատի. ազա-լին զազցումը սպաննել»:

Յունիսի 22-ին մակեդոնացիները յաշողեցան մեծ մեծիկ մը գու-մարել Սօֆիոյ մէջ, որին ներկայ էին հազարաւոր բազմութիւն մը և նշանաւոր պետական անձնաւորութիւններ: Ծառայութունէ յետոյ, թիւրքի վարչութեան դէմ բողոքի օրակարգ մը քէտրիկեցաւ, որ պետի հաղորդի երրօրակաւ տէրութիւններուն:

Յունիս 26-ին, Մակեդոնիոյ Յեղափոխական Կոմիտէն մեծ մե-ծիկ մը գումարեց Ղազարիոյ մէջ: Այդ մեծիկին մէջ վճռեցաւ զՆեքի ուժով փշոքել սորկական շղթան եւ ազատի տաճիկը. քանա-կարութեան ձեռքէն: Ամբողջին խանդավառութիւնը շահ չունէր. ա-մենք միասնա կը գոչային՝ «Կեցցէ՛ յեղափոխութիւն, անկեցի տա-րիկը քանակաւորութիւնը»:

Այդ մեշոցին տեղին Գաշնակցական Կոմիտէի անդամներէն մէ-կը բնի՛ իլաւ եւ Հայաստանի ամենաուշառ վիճակը համառօտի պարգեւէ յետոյ, որոշ գծերով ի վեր հանեց գազան համոզի. կեղծ ու անբարոյական քաղաքականութիւնը, որը նպատակն է քնաշէնը ընկրով քրիստոնէայ ազգերը, անոնց տուր հաստատել արքեւկակի ցեղեր: Անթիւ բազմութիւնը խելայկոթքէն կառաղակէր՝ «Կեցցէ՛ Հայաստան, կեցցէ՛ Մակեդոնիա, կեցցէ՛ յեղափոխութիւն և ազա-տութիւն, անկեցի տաճիկը քանակաւորութիւնը»:

Ժողովը միասնապէս վճռեց արեւի եռամիսով առաջ մղել ազատու-թեան սուրբ գործը:

Ռուսիա կաշխատի, որ թիւրքիոյ մէջ պատահած խռովութիւն-ները տուրական հանգամանք մը ունենան և մշտապէս զարդու-թիւններու առիթ չի տան: Ռուսի ցարի բնապետութիւնը, Սօ-ֆիոյ իր գործակալին ընդմով ազգաբարեց Պուլկար իշխանութեան, որպէսզի իր հողին մէջ չի հերքուկալէ: Մակեդոնացի յեղափոխա-կանները և աշխատի խելուկ ամոնք շարժումը:

Գերմանական հնազարդները նպայեղով, երկու ընդհարումներու մէջ, մակեդոնացիները կը կարծիք յոգե կոտորել են թիւրք գն-ւորներէն:

Գերմանական «Թակէպաթ» թերթը կը ծանուցանէ թէ

Պուլկար կառավարութիւնը Սերպիոյ հետ պետի բանակցի Մակե-դոնիան երկուց մէջ բաժնելու համար:

* *

Տիւրքները թիւրքաց վեցարիւր հոգե՛ արեւի բանակը կապա-րանքնը ընդ եւ ուրիշ մ'ալ պաշարեր են: Տեղացի մահմեդական-ները և արաբները տիւրքներուն դիմէն են: Զմեռանայէն և Սեպ-տեմբերէն տարը վաշտ գինուր կը դրկի Սերպիա:

ՆՈՒՐԱՏՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՑՈՒՑԱԿ

Հայ Յեղափոխական Գաշնակցութեան Կեդրոնական սնդուկի մէջ ստացւած են.

- Գրգար. Գ-ից 51 բուբլի, Կոլիւրայից 100 բուբ., Ապա-ռաժ ք-ից Արշ-ից 30 բուբ., Եփպատրիայից 25 բուբ., Օդս. ք-ից 335 բուբ., Ղզ. ք-ից 200 բուբ., Զաք. ք-ից Կանանց խմբից 8. Ա-ի միջիցաւ 55 բուբ., Ա-գետտանից 400 բուբ., Վաղ. ք-ից 200 բուբ., Պ. Տ. Գ. Արամից 250 բուբ., Ախր. ք-ից 2. Ա. Ա. Շ. Հրա-ւերով 25 բուբ. 25 կոպէկ, Գէշից 67 բուբ., Կօլ 35 բուբ., Աղդ. 15 բուբ. 30 կոպ., Մանիշակից 100 բուբ., Գ. քաղաքից 183 բուբ., Նուխ. ք-ից Գ. Կ. միջոցաւ Գիւլ խմբից 20 բուբ.:

Տապար քաղ. Կեդրոն. Կօմիտէի սնդուկ. ստացւած են. Սլ. աւանէն Մ. Ա. -էն 500 բուբլի, 39 անձիք (Սլ. աւանէն) 96 բուբ., Թ. Կ. Կղբարցմէ 45 բուբ.:

Այգետտան քաղ-ից Մարշոնի միջոցով. — Դր-ից 10 բուբլի, Լշ-ից մի զոյգ ա կ ա ն ջ ի օ ղ ե Ր (ոսկեայ), Մշ-ից մի ոսկեայ ա պ ա բ ա ն ջ ա ն, Դշ-ից 2 բուբ., Բթ-ից մի զոյգ ա կ ա ն ջ ի օ ղ ե Ր (ոսկեայ), Կտ-ից մի ո ս կ ե ա յ մ ա ա ա ն ի, Նտ-ից մի ո ս կ ե ա յ մ ա ա ա ն ի:

Վաղ. ք-ից Կայծիկից 49 բուբլի, Տիկ. Հոկիսի-մէից Գայլի ձեռքով 100 բուբլի: Խար. ք-ից 20 բուբ., Միխ. ք-ից 23 բուբլի, Բուբժուայից 500 բուբ., Կայ-ծակից 45 բուբ., Խ. ք-ից 26 բուբ., Ապառաժից 1000 բուբ., Ղզ. ք-ից Գինեգործից 800 բուբ., Մի խումբ կարտեօֆիկներից 150 բուբ., Սեբասից 50 բուբ., Ար-ցախ խմբից 60 բուբ., Բշ. ք-ից 400 բուբ., Ղզ. ք-ից 250 բուբ., Բիգ. ք-ից 25 բուբ.:

Վրէժի Կեդրոնական սնդուկում ստացւած են:

- Շրթ. քաղ-ից 1900 թուման 50 դրան, Ռմ 50 դ., Սիլայմ 70 դ., Բոշարի 50 դ., Փայլակ 50 դ., Կիօյա-լէ 50 դ., Ոստիկ 50 դ., Բէշլան 50 դ., Յարու-թիւն 20 դ., Թորգոմեան ըն. 30 դ., Իւգբաշի ըն. 30 դ., Սիրանուշիկ 30 դ., Ա. Զիւանի 10 դ., Հա-թամեան 30 դ., Կայծակ 5 դ., Իւսիֆ 10 դ., Ընկ. Շ-ի 61 դ., Շ-ի Բարեգ. Գանձ-նից 45 դ., Ընդ. 691 դ.:

Մ. ք-ից.—Մի խումբ ռուսանոյներից 45 ֆրանկ:

Բուլգ. Սլիվէն. քաղ. Գաշնակցութեան «Օժանդակ» Կօմիտէից 220 ֆրանկ:

Վարնայի քաղ. Հայ Յեղ. Գաշնակցութեան «Կամա-ւորաց» Կօմիտէից 20 ֆրանկ:

Գաշնակցութեան անձնօթները ինչպէս է թղթակցութեան և ներքառութեան համար դիմել.

Armene-Gaspar, poste restante, Carouge (Suisse)

Վիեննա, Գաշնակցութեան ազատ սպարան: